

M. T. R. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. ^{Vol.}
_{Item.} 624

Title: *Shuddhi Mayukha*

624

~~शुद्धि~~ शुद्धि मयूखः

: Shuddhi Mayookha		: Title
:	: Nilkantha	: Author
:	:	: Editor
:	:	: Year, Vols.
:	:	: Publisher
624 :	:	: Remarks

End.

॥ शुद्धि मय खदा दशः ॥
॥ पत्र ७२ ॥

शुद्धि

॥२॥

वरं तथा शोषयित्वा तपे किंचित्करैः संमार्जयेत्मुद्रा पश्चाच्चवारिणा प्रोक्ष्य विनियुं जीतकर्मणि अतिमा-
लिन्ये परिशोधयेदपि अहतानां प्रोक्षणमिति स्मरणं धनं मुक्तनूतनवासं प्रोक्षणाच्छुद्धिः शुद्धवासा-
ः स्थिते कुर्यात्तर्पणाच्च मनोजपमित्यस्य विवादः शुद्धिविवेके समवाहृतं वस्त्रं शुष्का वस्त्रं ति पादयेदिति ॥
शंखः स्तुति कोष्ठिष्ठं न उस्सुरामद्य हतस्य च त्रिः सप्तमार्जनच्छुद्धिर्न तु कां स्य स्य तापनं कां स्याति रि-
क्ततैजसानां मलोपघाते मार्जनं तापनं च प्रतिमार्जनमुदकक्षालनमावर्तते कां स्येतथानां अयितुक्षा-
लनं मार्जनं चेत्यर्थः अल्पधान्यादिविषये वैधायनः ब्राह्मणः प्रोक्षणादग्निः शकमूलफलानि च तन्मात्र-
स्यापहारादानि स्तुषाकरणेन वा अनेकपुरुषाद्वार्यविषये पर्याग्निकरणं प्रोक्षणं वा कश्यपोक्तं विष्णुः ॥
मृत्पर्णात्तृणकाष्ठानां च मिश्रं जलवायुसैः स्पर्शने विहितं शौचं सौमसूर्यां शुमारुतैः तथा प्रोक्षणे च
तु पुस्तकमिति क्वचित् सिद्धान्ते मनुपक्षिजगंधगवाघ्रातं च वधृतमवधुतं इषितं केशकीटैश्च मृत्प्रक्षेपे-
ण शुध्यति अवधृतं यम्योपरिवासो वधृतां याजवल्क्यः सलिलेन समृद्धापि प्रक्षेपेन विमुच्यते यत्तु

रामः

॥२॥

गौतमः नित्यमनौज्यं केशकीटावन्नमितितत्सहपक्वानि प्रायं पराशरः पक्वं प्रोक्षणाधिकं त्वन्नं काकश्चाद्यु-
पधातिकां यासमुधत्पतन्मात्रं पुत्रलीकृतं भवेत् हेमोदकेन वा मुद्गैः प्रजते बुनां ताथवा अग्निज्वा-
लो संस्पर्शात्सु वर्णमधुसर्पिषा विप्राणां ब्रह्मधोषेण पूतं नौज्यं च तद्भवेत् तथा अन्नमैकाहिकं प-
क्कं च काकद्युपघातितं केशकीटावपन्नं च तद्दप्येवं विमुच्य क्रीतस्यापि विधिर्दृष्टव्यमनापि मिः इदम-
ल्पधान्यविषयं ज्ञेयं अवविषये शंखः अपरां घृततैलातां ज्ञावनं गोरसस्य च भांडा निचालयेदग्निः शा-
कमूलफलानि च चकारात् घृततैलयोरपि ज्ञावनं वस्त्रां तरिते पात्रे प्रक्षेपः तद्युक्तपात्रस्य तज्जातं य-
थेण तथा घृणं पथाऽयं वह्निः सरतित ज्ञावनमिति केचित् तथा अन्धारदोषे तु न येत्यात्रात्यात्रांत-
रं वं तथा वैधायनः देशकाले तथात्मानं इयं इयं प्रयोजनं उपपत्तिमवस्था च शात्वा शौचं प्रकल्प-
येत् याज्ञवल्क्यः वाक्त्रास्तमं बुनिर्णिकं च ज्ञातं च सदा शुचीति अज्ञास्यं विज्ञापकं संज्ञापनिश्चय-
साधारणं ज्ञानाभावात्ता चर्मकोशानां कषायद्वयेण शोधनमिति केचित् मनुः अग्निर्हृतस्य यन्मांसं

शुद्धि०

॥३॥

शुचितन्मरुतबुद्धिनिर्मगयायां तदपि नश्यत् तथा नित्यमासं शुचिस्त्रीणां शकुने फल
पातते प्रसवे च शुचिर्विश्वमृगावयहरो शुचिरिति स्त्रीसुरं रतिसमये शुचि स्त्रीसुरं रतिचुवन
नवितियैवानसिस्मरणात् तथा नित्यं शुद्धः कारुहस्तः परापेयं प्रसारितं ब्रह्मचारिगतमैहं नित्यं मेधा
मिति स्मृतं कारुहस्तस्तत्कर्मणि नैहमना च तस्यादिदत्तं न तु चां डालादिस्पृशे तथा शुचिरग्नौ वायु
यो दधि घृतं पयः सर्वाण्येतानि मेध्यानि स्पृशेच्छाया च नित्यं शः छाया चां डालादेरन्या तथा ब्रह्मपुराणे चां डाल
लपति तच्छास्त्रे दिष्टा तनुवेदिति रजोपिरासं न देरन्यत् तथा दशातपः रेणवः शुचयः सर्वे वा पुनः पेयमा
रिताः अन्यत्र रामनाम विश्वश्रुकरविमार्जना अंते पंचम्या न्मनावशं दमः तथा पादौ शुची ब्राह्मणस्य
अजाश्चानां मुखेषु गव्यां रक्षाणि मेध्यानि सर्वगानाणि योषितां नृशुद्धिमाह याज्ञवल्क्यः नृशुद्धिर्मार्जना
दाहात्कालाज्ञैः कर्मणीदपि सैकादुल्लेखनक्षेत्रे पादहं मार्जनलेषनात् देवलः त्र्यदुष्टा संतता धारावा
तो हूताश्च रेणवः स्त्रियो वृद्धश्च बालाश्च न दुष्पतिकदान दधिसर्पिः पयः सौः प्रनडे दोषेन विद्यत मार्जार

रामः

॥३२॥

श्वेदवीचमारुतश्च सदा शुचिः मार्जारः शुचिः कर्मकार्लेह्यन्त तत्र नृस्य शैस्तानं तथा आत्मशय्यासने वा
स्त्रिजायापत्यकमंडलुः शुचत्यात्मनि एतानि परे यामशुची निहि तथा उपस्थशय्याशुचिस्पृष्टं तीर्थं वापि
मानवा हस्तौ पादौ च तोयेन प्रक्षाल्या च मृशुध्यति प्रथमो शुचिसंस्पर्शो द्वितीयः तृतीयः च तृतीयः तस्य त्रि
चमनमात्रं चतुर्थेन मानावात् हरिहरभाष्ये वृद्धशाततपः शिशोर मुष्णकायं बालस्याचमनं स्म
तं रजस्वलादि संस्पर्शे स्नातव्यं च कुमारकैः बालदिस्वरूपं च तत्रैवोक्तं प्राक् चूडाकरणे प्रागन्त
प्राशनादि शुः कुमारस्तु सविज्ञेयो याचनमौजानि बंधमिति नदीशुद्धिमाह गार्ग्यः कार्यकारिणां दानं वेगो न
द्याश्च शुद्धिं हत शोधस्पृष्टत्वे तोस न्यासो वै द्विजन्मन मिति सर्वापवादं मराचिराह येषु स्थानेषु यद्ये चं ध
मचारश्च तादृशः तत्र त्याचमनं मन्मैधर्मस्तत्रैव तादृशः येषु देशेषु यो देवा येषु देशेषु यो द्विजा येषु स्थानेषु
यतो यथा च यत्रैव मृत्तिका तस्यावनमिति शेषः पराशरोपि युगेतीर्थे च यैधर्मास्तत्र तत्र च यै द्विजाः तेषां निह
ना कर्तव्या युगरूपा हि ते स्मृताः तथा यद्यपि स्यात्स्वयं ब्रह्म त्रैलोक्या कर्षणक्षमः तथापि लौकिकाचारं म

शुद्धिः

॥४॥

नसापिनलंघनं येत् अथ गर्भस्त्रावाद्या शौचं तत्तपराशरा आचतुर्थी द्वेस्तावः पातपंचमषष्ठयोः अत
उर्ध्वं प्रसूतिः स्यात् दशाहं सूतकं न वेदिति स्त्रावाशौचमाह मरीचिः गर्भस्तस्यायथामासमासर्माचरेत्त
मेव यः राजयेतु चतुरात्रं वै शैप्ये पंचाहमेव तु अष्टाहेन तु शूद्रस्य शुद्धिरेषा प्रकीर्ततेति अचिरे आद्यमास
त्रये नसयिजना उमेवा स्तरो तथा चतुर्थे मातुर्वचत्वारि इति विज्ञाने श्वमाधवादयः एवं मातुः पंचमेपं
चषष्ठे षट् सपिंडानां सपिंयं च मषष्ठयोः स्त्राहः पाते मातुर्यथामासं सपिंडानां दिनत्रयमिति मारीचात् अ
त्राशौचप्रकरणे रात्रिपदं दिनपदं दिनपदं च हि रात्रि नक्षत्रकं ज्ञेयं एवमन्यत्रापि एतच्च गर्भनाशप्रयुक्ता शौ
चं सर्ववर्णेषु समासष्टममासादिषु स्वस्वजात्सुकं संपूर्णमेव प्रसवाशौचं कार्यमिति दृष्टव्यं स्वपत्न्या व्यभि
चारो हूतगर्भस्य प्रसवे पिजनकक्षेत्रेणोरुनयोरप्येकाहः तर्थाच्चैकाह उवृत्तौ याज्ञवल्क्यः अनौरसेषु भार्या
सन्पगतासु चेति मातुस्तु तत्राप्युक्तैव व्युत्था विशेषा नुक्तेः स्वभार्या स्वस्य प्रतिजो मव्यतिरिक्तमाश्रिता सुप्रसू
ता सुमृतासु चाहारात्रमाशौचं सपिंडानां तु स्नानमात्रमिताद्वार्यो इति गर्भस्त्रावाशौचं सप्तममासस्य न

रामः

॥३३॥

तिसृतिविषये हारातः जातमृते मृते जावा सपिंडानां दशाहमाशौचमिति जननोत्तरं नालछेदोत्तरमेव शि
शुमरणे सपिंडानां दशाहं जन्माशौचं पूर्वमरणे तु न हो वक्ष्यते दशाहमिति तत्र दण्डशौचोपलक्षणं मरु
पि दशाहान्यंतरे बाले प्रमृते तस्य बांधवैः शौचाशौचं न कर्तव्यं स्यात् शौचं विधीयते यच्च जातमृतजाते
वा कुलस्य सद्यः शौचमिति स्मृत्यंतरतश्चिशुमरणनिमित्ताशौचाभावापरं मरणशौचाभावापरं मरणा
शौचनिमित्तस्नानमात्रमस्तेवेति ग्रंथकृतः नालछेदात्प्रायशे मातुः संपूर्णसूतकं सपिंडानां तु जन्मनिमित्तं
त्रिरात्रांतथा च मनुः जाव जातो यदि ततो मृतः सूतक एव तु सूतकं सकलं मातुः पित्रादीनां त्रिरात्रं कृतं
स्तदनंतरमेव नाचिर्वर्द्धनादवागितियावत् यत्तु जैमिनिः नावन्न छिद्यते नात्वं तावन्नाप्रोतिसूतकं छिन्नेनाजेत
तापश्चात्सूतकं तु विधीयत इति तन्नालछेदोत्तरं शिशुपरमे सति डानां दशाहं जन्माशौचपरमितिकेचित्
शिशुजन्मनिमित्तकदानाद्यधिकारे ऽवधित्वप्रतिपादनपरमितितु युक्तं अन्यथोत्तरार्धे मृतपदाध्याहारापत्तेरि
ति जनने निमित्तमस्पृश्यत्वं मातुर्दशाहं पितुस्तु सचैलस्नानादस्पृश्यत्वं गच्छति तादृशं संवर्तते पुत्रे जाते पि

श्रद्धा

॥५॥

तासद्यः सचैलं स्नानमाचरेत् स्पर्शयोगस्ततः पश्चादित्याह नगवान्मरुतिरिति पुत्रे इति पुत्रत्वमविवक्षितमनुवा
द्यगतत्वात्तेन स्यपत्येपिपितुः स्नानमावश्यकं सपिंडानामस्यत्वंनास्तेवाच्यतो नतेषां स्नानमपि यदाहं
गिराः सूतके सूतिकावर्जसंस्पर्शेन निषिध्यत इति वैधकायैतुपी वीनसिः सूतिकापुत्रवती विशंतिरात्रेण
कर्मकारयेन्मासेन स्त्रीजननीमिति दशाहपर्यंतमाशौचेनैव कर्मानधिकारप्राप्तेर्जन्मप्रवृत्तिगणनायां विशं
तिरात्रमासपदयोः प्राप्तदशाहं श्रेतुवा दो प्राप्तवशिष्टदिनां श्रेविधिरिति विध्यनुवादवैरूपापत्तेर्मासाशौचव
तंश्रुप्रत्यानर्था प्रसंगाच्च यस्ययावदाशौचं प्राप्ततदुत्तरमेव विंशतरात्रं मासंच कर्मानधिकार इति कश्चि
त् तदुच्चायत्र हि एकैव पदेन स्वार्थ एकं पदार्थं प्रत्युद्दिश्यते न च प्रत्युपदीयते तन्न वैरूप्यं यथा बाजपेयेन
स्वाराज्यर्कमोयजेतेति यजपदशाहोत्तरदिनेष्वधिकारमात्रबोधनान्नतत्र त्रयथा द्वादशाहोत्तरमेव तत्र
पि प्रकृतिर्तास्तस्य सुपसदं प्राप्तसदं श्रेतुवादो धिकांशो विधिरिति वैरूप्यं स्यात् अत्र जन्मप्रवृत्त्येव विंश
तिरात्रं मासंच यावदप्राप्ताहः कर्मानधिकारो षोऽध्यात इति तात्पर्येण तु प्राप्तदशमदिनादिकर्मानधिकारा

रामः

॥१३॥

वधिकारावधिवाधेनावधंतरमेवेदवोध्यते द्वादशतो न दशति न जुहोमानधिकारार्वाधन्तदाशौचेनैव का
वृत्त्योत्तरत्ववाधेनैततपापुनराधेयसंमितयेष्य द्वादशतो न जुहोता सुदवसाना परूपावधंतरवदिति
कमुत्पश्यंति प्रथमषष्ठदशमदिवसेषु दानसूतिका गृहदेवता पूजन्मनमात्रार्थनाशौचां यदाह व्यासः प्रथ
मेदिवसेषु दशमेचैव सर्वदा त्रिषेतेषु न कुर्वीते सूतकं पुत्रजन्मनि स्मृत्यंतरेपि तत्र सर्वप्रतिग्राह्यं कृतं
नंतु न नश्येत् न दायित्वा तु तन्मोहाद्विजम्बाया यणंचरेत् इति जन्माशौचं अथापुपनीताशौचं तत्र नाम
करणत्वाद्भूतौ शस्वः प्राङ्मुखकरणात्संब्रः शुद्धिर्नामकरणदितिकालोपलक्षणं दंतजननादिति वात्
नामकरणकालस्तु एकादशे हनित्रयोदशे षोडशे एकत्रिंशे इति क्रमाच्चतुर्वर्षेषु स्वस्त्यतएव नामकर्मस
द्यः शुध्वधिरितिकोचित् नामकरणानंतरमसुदकदानं वैकल्पिकं तथा च मनुः नान्निवर्षस्य कर्त्तव्या वा
धवैरुदकक्रिया जातहंतस्य वा कुर्यान्नामिवापि कृते सति उदकमग्रेरप्युपलक्षणं नान्निवर्षस्येत्युक्तेः च
उदकैर्पि वर्षत्रयाद्दूर्ध्वमुदकदानादिनियतं चूडाकर्म द्विजातीनां सर्वेषामेव धर्मतः प्रथमेषात्तृतीये वा

शु. म०

६॥

नयंश्रुतिनोदनादिति। अथ वर्षयचूडाकर्मनंतरमप्यसुदकदानानपतं। तदुक्तं तस्मिन्नेवोदककुर्यात्तस्मात्संस्कारमेववासवेषांकृतचूडानामन्यात्रापाद्ययादय। अन्यत्रमकरणादूर्ध्वं कृतचूडस्य इच्छया सुदकदानं निर्वहनं वा। तथा च याज्ञवल्क्यः। जनद्विचर्षे निर्वहननमेवेत्याचारः। मयुरयूनद्विवर्षमाघकृत्यारण्येकाघवयत्वादिपुस्तमहमेवत्विति। नामकरणस्याकसवेषासद्यः शौचं नामकरणदूर्ध्वं दंतजनकालात्सप्तममासवत्सरात् अग्निसंस्कारेण काहः। अग्निसंस्कारे सद्यः शुद्धिः। मातापित्रोस्तनामकरणदूर्ध्वं उपनयनपयंतं सर्वथा अहरव निरस्पतु पुमानश्रुक्ते उस्पृश्यविशुध्यति। वैजिकादग्निसंबंधादं नुरुध्यादद्यं अहमिति। कार्यकारणसंबंधे अहोक्ते। ततो दंतजननादूर्ध्वं प्रथमवार्षिकचूडाकर्मपयंतं अहोरात्रं। प्रथमवर्षादूर्ध्वं त्रिवर्षयंतं मकृतचूडस्य कृतदाहस्याप्येकाहः। कृतचूडस्य तु त्राणि। वर्षत्रयादूर्ध्वं कुलधर्मैर्निरोधेनाकृतचूडस्यापित्राणोपवा उपनयादूर्ध्वं देशरात्रादिकाय त्रसर्वत्रादंतजननासद्यश्च चूडानैशिकी स्मृता त्रिरात्रमात्रतादेशाद्द्वारात्रमतपरमित्याचचनानिमिताक्षरादावतुसंधेयानि। रयपत्यमृतौ तु नामकरणादूर्ध्वं वर्षत्रय

रामः

॥ ३५ ॥

पयंतं मकृतचूडायाः सद्यः शौचे। अचूडायां तु कन्यायां सद्यः सशौचं विधाय तस्यापस्तंबोक्ते। ततो वाग्दानपयंतं महोरात्रं। प्रथमवर्षे कृतचूडायां मपि मृतयायावद्वाग्दानमहोरात्रमेव। अविशेषेण वर्णा नामवर्कसंस्तोकर्मणः त्रिरात्रात्तु न वेद्युद्धिः कन्यास्वयं विधाय तस्यंगिरउक्ते। पुंविषयक अह विषय एव कन्यास्वेकाह इति ग्रंथकृतः। याज्ञवल्क्योपि अहस्वदन्नकमासुवालेषु च विशोधनमिति। वक्षिषजातदंतैश्च। त्रिसंस्कार इति विज्ञानेश्वरः। वाग्दानादूर्ध्वं तु विवाहसंस्काराव्याकपांतक्षेपितपक्षे च पुरुषपयंतं त्रीण्यहोत्राणि स्त्रीणामसंस्कृतानां तु अहं ध्यंतिबोधवाः। यथोक्तेनैव कल्पेन शुध्यति तु सना नयउत्सुक्ते। बांधवाः पतिः सपिंडाः सना नयः पितृसपिंडाः। एतच्च तान् उर्ध्वं विवाहादौ कस्या शौचं त्रिपुरुषमव। अत्र तानां तु स्त्रीणां त्रिपुरुषाविज्ञायत इति वासिष्ठात्। अत्र सर्वत्र मातापित्रोः सुमपत्यवदेवा शौचं विशेषाः। अवणात् इतिकेचित्। मदनरत्ने निर्णयाम्। ते च शंखस्तु विशेषमाह। अजातदंतस्तु पित्रो रेकरात्रमिति। इदं च नाद्रियं तैश्चिष्टाः। विवाहानंतरे विष्णुः। संस्कृतास्तु स्त्रीषु तत्र शौचं पितृपक्षे तत्प्रसवमरेणे चेत्पितृगृहे स्यात्तातदेकरात्रं चेति। प्रसव एकरात्रं

शु.म.

॥७॥

मरणे विरात्रमिति नेदः पित्रो गेहे इति विशेषणान्यति गृहे सप्तदा प्रसवमरयोः प्रसवेषामाशौचं नारो वः मरणे
तु पित्रो विरात्रमस्मै वैजिकादपि संवेधादनुसंध्याद्यत्र हं प्रतात्राष्टुयोषिसुसक्तता सक्ततासुचः मातापि
त्रो विरात्रं स्यादितरेषां यथा धात्यविशेषेण रमणान् पित्रोर्मरणे विवाहिते यास्तु पुत्रादीनामिवाशौकन्या
यास्तु एषा रात्राणि न्यविवाहितायास्तु पुत्रादीनामिवाशौचमिवादिजे योतादाशौचं सर्ववर्णसाधारणं वयो
विशेषकतत्वादिति अथ मरणशौचं मनुः दशाहं श्रावमाशौचं मनुः दशाहं श्रावमाशौचं सपिंडेषु विधीयते
जननेप्येवमेव स्यान्निपुणं शुद्धिमिच्छतां महागुरुविषये तु द्वादशरात्रे दानाध्ययने वर्जयन्निस्पाश्वलायनोक्तं
याज्ञवल्क्यः द्वादशरात्रे दानाध्यायनं वर्जयन्निस्पाश्वलायनोक्तं त्रिंशद्दिनानि शूद्रस्य तर्द्धत्यायवर्तिनः पाकयज्ञदिज
शुश्रूषादिरतः शूद्रो न्यायवर्ती तस्य पक्षः अंगिरास्तु सर्वेषामेव वर्णानां सूतके मृतके तथा दशाहं शुद्धिरे
ते धर्ममिति शातातपो ब्रवीदित्याह अत्र देशचारतो व्यवस्था इदं च दशाहं हि मृताशौचं उपनयनोत्तरं तत्पूर्वं
अहादेरुक्तत्वात् शूद्रो ब्रह्मपुत्रादिति कचनादुपनयनस्थानाय वस्त्रगृहे तं स्मृताशूद्राश्चाशौचमिति

रामः

॥३६॥

तं विप्रस्य सर्वसपिंडजन्म मृत्योराशौचमाह हारात् दशाहं शुद्धयेते विप्रो जन्म हानौ स्वयं योनिषु षड्विंशे
केन ह्यत्र विदुः शूद्रयोनिषु द्वादशाहं तु स्वामिश्रध्याशुद्धिः कर्मानधिकारस्तु मास्तं तथा चंगिरा दासीहा
सश्च सर्वे वैयेस्यो नवेत् तद्वर्णस्य नवेत्तौ च द्वादशमासस्तु सूतकमिति प्रतिलोमा धर्महीना इति स्मर
णान्नतेषामाशौचं किंतु केवलं जनने मरणे च मलापकर्षणार्थशौचमात्रं क्वचि सद्यः शौचमाह देवलः उद्य
तेराह वेशस्त्रे द्वादशधर्महतस्य चासद्यः संतिष्ठते यस्तथा शौचमिति स्मृतं सद्यः शौचमित्यन्वया यज्ञो दशाहक
र्मण्येकदिन एव तथा उवाशनिहतानां च विद्युता पार्थिवे न च गोब्रह्मणस्य चैवार्थेयस्य वेद्यति पार्थिवः
शस्त्रविना कलहोऽं वाहवः राजा पंथकार्यार्थमिच्छति तस्य सद्यः शौचमित्यर्थः यत्तु यमः उवाशनिहतानां च
तथैव प्राणसन्निगा निदी श्वयदंष्ट्रिः सद्यः शौचं विधीयत इति तत्र नदीयहं जलमात्रोपलक्षणं तच्च
प्रायश्चित्ताद्येते तानां न प्रमादेनेति शुद्धिविवेके प्राणसन्निगा पररक्तणार्थं प्राणत्यागिनः पुत्रहस्याति
नामहाहा वै विद्युताचरा जागो विप्रपालने सद्यः शौचं हतस्याऽस्त्रहं वान्ये महर्षय इति अहमुक्तं तत्परा

शु.म.

॥ ४ ॥

सुरवहतस्य शुद्धिगात्रप्रहापी उयायुद्धविरामोत्तरं रणं गणाद्धिर्मृतस्य वाज्ञेयं इदं च युद्धमृतस्य सद्यः शौचा
दिकं युद्धे दिशेन प्रवृत्ते स्पृष्टेयं नासुध्यत प्रेक्षकादेः युद्धस्यो नयनिष्ठत्वात् आतस्तन्मृतो यथोक्तमेव रा
त्रौ जन्ममृतिरजः सुविशेषमाह कश्यपः उदिते तु यदा सूर्येनारीणां दृश्यते रजः जननं वाचि पत्न्यैर्वायस्य हस्त
स्य शर्वरी अर्द्धरात्रावधिः कालः सूतकादौ विधायते रात्रिक्रियां त्रिनागां तु द्वौ नागौ पूर्व एव तु उत्तमोशः
प्रजाते तपुज्यते का तु सूतके रात्रा वैवसमुत्पन्ने मृते रजसि सूतके पूर्वमेव दिनं ग्राह्यं पावत्रा सुदितो रवि
रिति अत्राचारतो यवस्तु तत्रापि त्रिनागपक्षमेवाज्यं ते त्रिष्टुः दद्यात् रजस्वला विषये स्मृत्यंतरे शुद्धा
नर्तुश्चतुर्थे क्रिस्ता नेतस्त्री रजस्वला दैवकर्मणि पित्रे च मेहनि शुध्यति पंचमेहनातिरजो निवृत्तुपलक्ष
णं स्पृशादिसुपरते पिजसि चतुर्थे क्रिस्ता नेन शुध्यति दैवपित्र्यकर्मविषये तु चतुर्थे क्रिस्ता तापिरजो रहि
तैव योज्यति अर्थः विशेषमाह त्रिरजस्वलाया हिस्ता ता पुनस्त्वे रज्वला अष्टादशदिनादर्वागशुचित्वं न विद्य
ते एको न विंशते रवागे काहस्ता तो तद्यहं विंशत्पुनश्चतुस्त्रे पुत्रिरात्रमुशुचिर्न वेदिति रजो दर्शनमम्यपुनः

रामः

॥ ३९ ॥

स्वमदशदिना न्यांतरे रजो दर्शने अशुचितानास्ति अष्टादशे त्वेकाहान्छुद्धिः एको न विंशे द्या हाद्विशान्ता पुन्यहा छु
द्धिरित्यर्थः यस्या विंशतिदिनोत्तरमेव वक्रुधारजो दर्शनं तद्विषयो यमशुचित्वप्रतिषेधः यस्या पुनर्युवस्या अष्ट
दशदिनादर्वागे वप्रचुर्येण रजो निःसरणं तस्या स्त्रिरात्रमेवाशुचित्वमिति मिति तादस यत्तु त्राचतुर्शदिनादव
णशुचित्वं न विद्यत इति स्मृत्यंतरे तत्र स्नानप्रवृत्तित्वमजिप्रेतमिति न विशेषः रजस्वला सूतिकयोर्मृतौ विशेषः
षः स्मृत्यंतरे पंचनिःस्नापयित्वा तु गव्यैः प्रेतारजस्वलां वद्धांतराहतां कृत्वा दाहयेद्विधिपूर्वकं तथा सूतिका
यां मृतायां तु कथं कुर्वति याज्ञिकः कुं ने सलिसमादाय पंचगव्यं तथैव च पुण्याग्निरे निमं आपो वाच शुद्धि
त्वमेततः तेन तां स्नापयित्वा तु दाहं कुर्याद्यथाविधाया हि पुण्या क्रच आपा हिषेति ह्यः ॥ हिरण्यवर्णाश्च तस्वः पु
नर्तुमेति न च चैतुवाकः पदंति यच्च दूरकमिति गर्भिणी मरः णेपि स्मृत्यंतरे विशेषः यदगर्भवती नारी सश
स्या संस्थिता न वेत् कुक्षौ जित्वा ततः शल्मनि हरेद्यदी जावति प्रमात निक्षिपेत्तु प्रायश्चित्तं ततः परं त्रयः
स्त्रिशतः कृष्टैस्तु शुध्यते शल्मदोषतः सगर्भं दहने तद्वर्णं जं वधपातकमिति आतुरशुद्धिमाह पराशरः अ

शु. म.

॥ १ ॥

तुरेस्तानउत्पन्नेदशकृत्वोद्यनातुरः स्नात्वास्नात्वा स्मशनेनतः शुध्येन्मन्त्रातुरः उग्रार्नवणिभूतयानारारः
जसावपरिमुता कथं तस्या नवेष्टौ चं शुद्धिः स्याच्छौचकर्मणि चतुर्थे हनि सं प्राप्ते स्म शो दन्या तु तं स्त्रियं सा सचैलाव
गाद्यायः स्नात्वास्नात्वा पुनः स्मशने दश द्वादशकृत्वोवाश्वावामेच्च पुनः पुनः च ते च वा ससां त्यागस्ततः शुद्धान
वेत्तुसादद्याच्छत्रपाततो दानं पुण्या हेमविशुध्यताति ॥ वृद्धमृतो विशेषः ॥ वृद्धः शौचं स्मृते तुषः प्रत्या रवात निषक
क्रियः आत्मानं घातयेद्यस्तु न वयमन शनो बुधिः तस्य त्रिरात्रमाशौचं द्वितीये त्वस्ति सं च यः तृतीये तु दकंदत्वा च तु
येश्चाहमाचरेदित्यादिना त्रिरात्रमक्रं ॥ वृद्धादिविशेषणदा सन्त मृते कालपरमेतत् अनासन्न मरण वेण प्रवेश
पतिसहयमना वैममृतौ तु दशाहमेव साधारणं ॥ शुद्धिविवेके तु वेण प्रवेशादौ तु सद्यः शौचमुक्तं न तु त्रिकंचिदसाधार
णं मूलं चं श्लादि मृतस्याशौचादिनिषेधसंगिराः चं श्ला दुदकास्यार्था स्तराण्यैद्युतानजात्वा दंष्ट्रिभ्यश्च
पशुभ्यश्च मरणं पापकर्मणं ॥ उदकं पिंड दानं च प्रेते न्योयत्प्र दीयते नोपतिष्ठति तस्मै सर्वमंतरिक्षे विनश्यती
ति एतच्चात्मधातोदेशकस्वव्यापारे सति प्राणेनाशकश्चास्त्रि विषोदको दूधनप्रपतनैश्चेष्टतामिति गौतमो

रामः

॥ ३६ ॥

केः प्रायेमहाप्रस्थानं ॥ हतानां नृपणो विप्रैरन्वहं चात्मघातिनामिति याज्ञवल्क्येऽप्युक्तं ॥ तदेह प्रतिपत्तिश्च स्मृतं
तरे गंगायां प्रक्षिपेद्देहं सारे त्सः त्सत्प्राप्तुवातत इति ॥ अग्न्यादेस्तु मिताक्षरायां चैतानं प्रक्षिपेदसु गृह्याग्निं च
चतुष्पथे पात्राणि च दहेद्दशैर्यजमाने वृथा मृते ॥ वृथात्मघातेन तथा महापातकं संयुक्तो देवात्प्रादृशित्यादिपु
त्रस्तान्त्रपात्वयेदशान युक्तश्चादोषसंक्षयात् ॥ प्रायश्चित्तं न कुर्याद्यः कुर्वन्वास्त्रियते यदि गृह्यनिर्वापयेच्छौतश्च स्वा
स्येसपरिष्ठमिति ॥ आत्मघाते प्रायश्चित्तं निगमे ॥ आत्मघातकश्च अर्थे चरेच्छौचायणद्वयं ॥ तस्य कृच्छ्रं तु कंच
त्रिशत्रिंशत्पात्राणि वाचरेदिति ॥ आत्मघातिदाहादौ प्रायश्चित्तं मिताक्षरायां कृत्वा त्रिमुदकं दानं स्पर्शनं वचनं कथं ॥ २
जुष्टे दशमुपातं च तस्य कृच्छ्रेण शुध्यतीति ॥ यत्तु मिताक्षरायां सार्धमात्रे चैकरात्रौ पाषाणमिति तत्र स्रक् द्वादशकौका
शुद्धं तरितस्य शौचाज्ञेयं ॥ तस्य कृच्छ्रं तु तस्य क्षीरघृतांबूनामेकैकं प्रत्यहं पिबेत् ॥ एकरात्रोपवासश्च तस्य कृच्छ्र उदा
हृत इति ॥ संवत्सरो धृतुगवादिहतानं मपि दाहादिकार्यमेव ॥ गोवास्तरा हतानां च पतितानां तथैव च ॥ ऊर्ध्वं सं
वत्सरात्कार्यं सर्वमप्यौ धृद्देहिकमिति षड्विंशन्मतात् ॥ नारायणबलिं कृत्वा तु तदेव कार्यं ॥ सर्वा कंसवत्सराकुर्या

श्रु.म.

॥१०॥

दहनदिययोदितं कृत्वा नारायण बलिं च नित्यत्वात्तदयुष इति स्मृते नारायण बलि कार्यो लोकगर्ह नयान्नरैः तथा
तेषामेव छोचं नान्यथेत्यन्तर्वाधम इति छागले योक्तेश्च विष्णुं समर्चयेद्देवं यमवैवस्वतं तथा एकादश्यां च शु
क्लायां पंचम्यां श्रवणेन तथा दद्यात्तानां शुभं र्थं कार्यो नारायणो बलि दद्यात्पिडां तन्मत्ता न्यक्ता तदनेषु मधुसंपु
तान् तिलमिश्रान् प्रदद्याद्देसं युतो दक्षिण मुरव इति अथ शैसक स्मृत्यर्थं सारानुसारा प्रयोगः शुक्लकादश्यां
पंचम्यां श्रवणेन वा तिथ्यादि स्मृत्वा मुकशर्मणश्चैर्ध्वं देहिकं संप्रदानं त्वसि धर्षं नारायण बलिकं रिष्यति
संकल्प्य पंचकलशान् सजलान् बीदिषु यवे सुवागंधमवैषध इवा पञ्चवस प्रमत्त फल रत्न सुवर्ण शकल
युतान् वस्त्र वेष्टितान् संस्थाप्य तेषामुपरिताम्रादि पत्रेषु ब्रह्म विष्णु शिवान्वैवस्वत यमं प्रेतं पूजयेत् तत्र क्रमा
न्मंत्रा हिरण्यगर्भः पुरुषसूक्तं कऊ शाय यमाय सोमं चतुर्थ्यं तनमो ते प्रेतनाम ततो गृह्ये कर्मार्गेणान्निष्ठा
पनादि नारायण देवस्य चरुश्रपणं तं कृत्वा पुरुषसूक्तेन प्रमत्त चण्डो उशा कृता कृत्वा सिष्ट कृदादि सम्यक् कलशस
मीये मुकगोत्राया मुकशर्मणे प्रेताय विष्णु रूपिणे यं पिउ उपतिष्ठता मिति मधु घृत तिल युतान् दद्यात्पिडां न प्रा

रामः

॥३॥

वानावाती दक्षिणा यकु शेषु दत्वा यत्ने यम मिति सूक्तेना तु मंत्रं शंखोदकेन कुशैरमुद्या न्यर्च्य प्रवाहणं तं कृ
त्वा नद्यां प्रक्षिप्या मुकशर्मामु कगोत्रो विष्णु रूपा तु पत्निति पुरुषसूक्तं स्पष्टं च मंत्रे उच्चारयन् षोडशवारं प्रेतं सं
तर्प्य ब्रह्म विष्णु महादेवा यमश्चैव सकिंकरः बलिं गृह्णीत्वा कुर्वतु प्रेतस्य च शुभं गतिमिति ब्रह्मादीन् प्रार्थयेत्
तेभ्यः पुरुषाह हारमि तं बलिं दत्वा प्रतिदैवं तन्निविध फल एत शर्कराम धूनि वैद्य परदिन कर्तव्यं आचार्यं
पंचविधानमन्यरत्रिं जागरणेनातिवाह्य परदिने मध्याह्ने ब्रह्मादीन् संपूज्य तिथ्यादिसंकासो मुकशर्मणो मुक
गोत्रस्यो ध्वं देहिकं संप्रदानं त्वयो पता सिद्धये पंचैको दिष्टश्चा द्वाणितं त्रेण करिष्यति संकल्प्य श्राद्धानि कुर्यात्
तत्र देवता ब्रह्मादीना पूजा पिडां नारायणस्य प्रेत विप्रायाधिका दक्षिणा नृरि हिरण्यपादिका अक्षय्य स्थाने कुशति
लतुलसायुत शंखजल धारेति विशेषः ततस्ते विप्राः पवित्र हस्ताः अमुकशर्मणे मुकगोत्राय विष्णु रूपिणे इदं
तिलोदकमुपतिष्ठता मिति प्रत्येकं तिलोदकं दद्यात् यजमानः स्नात्वा गुडशर्कराया यसादियुतं स्वजनयुतो बुजातेति
नारायण बलि प्रयोगः मरणोद्देशेन सर्पसमीपगमनादिना सर्पेण हते तु वर्ष पर्यंतं प्रति पंचमिना गं संपूज्य व

शु.म.

॥११॥

प्रातेनारायणबलि कृत्वा सौवर्णागंगं च विप्रापदत्वा सर्वमौर्ध्वदेहिकं कुर्यात्तथा च व्यासः पुरा कल्पपपा
हः सुवर्णतारनिष्पन्नं नागं कृत्व तथै गं वासाय विधि वदत्वा पितुरान्न एवमाप्तवान् नारा निष्पन्नमिने वा पा
वः नारः पलमहस्रद्वयं तुलास्त्रियां पलनशतं नारा स्याद्विनातिस्तुत्वेति कोशात् एतसावे प्रायोशक्त्यर्थविधि
ः प्रमादमृतांतु चो प्रायणं तप्तकृद्द्वयं तस्य विशुद्धय इति प्रायश्चित्तं कृत्वा सद्य एकदा हादिकार्यं तथेचा
हंगिराः अथ कश्चित्समादेन श्रियेतामुदकादिभिः तस्य शौचं विधातव्यं कर्तव्या चोदकक्रियेति पुराणे असा
ध्यव्याधिनपुक्तः स्वव्यायाराक्षगः पुमान् प्रविशत्यनलेदीप्तं करोत्यनशान्तु च अगाधतोयराशि वाम्भगोः प
तनमेव वा गच्छेन्महापयं वा पितुषारगिरिमादरात् प्रयागवदशाखायादेहसागं करोति वा स्वयंदेह
विनाशश्च प्राप्तेकाले महामतिः उत्तमानाप्नुयाद्भो कानूना न्मघाती न वेत्तचित् महापापक्षया तस्वर्गे दिव्या
नक्षोगान्ममश्रुते एतेषामधिकारो येस्ति सर्वेषां सर्वजंतुषु नराणां मय नाराणां सर्ववर्णेषु सर्वदेति उर्ध्वो
छिष्टादिमरणे परावारः उर्ध्वो छिष्टे ह्यधो छिष्टे न यो छिष्टतथैव च अस्मत्प्रसृशमरणे खट्वादौ मरणे पिचाश्वातः व्यादसंस्प

रामः

॥६४॥

तथा उर्ध्वो छिष्टे ह्यधो छिष्टे न यो छिष्टतथैव च अस्मत्प्रसृशमरणे खट्वादौ मरणे पिचाश्वातः व्यादसंस्प
र्शेहिकमिकोदोद्गवेपि च एतदोषानुसारेण प्रायश्चित्तं समाचरेत् कृच्छं स्त्रिषट्पंचदशान् चो प्रायणमथापि
वेति अत्र दोषानुसारेण प्रायश्चित्तं तारतम्यं कल्प्यं ब्रह्मचारिमरणे स्मृत्यंतरे विशेषः येषां कुले ब्रह्मचरानि
धनं प्राप्नुयाद्यदि तत्कुलं क्षयमाप्नोति सोऽपि दुर्गतिमाप्नुयात् ग्रहत्वं प्राप्नुयाद्दोधिदुमेन वरं तवसेत् तस्या
निवेद्य परदिन कर्तव्यश्राद्धार्थं पंचविप्राना मंत्ररात्रिजागरणेनातिवाह्यपरदिने मपितस्य वंशस्य गतिमिच्छ
न्महायसो विधानं च विधाया शुश्रूषेर्ध्वदेहिकमाचरेत् मृतस्य म्रियमाणस्य षडङ्गं जतमादिशेत् त्रिंश
यो ब्रह्मचारिभ्यो दद्यात्कोपीनकान्नवान् हस्तमात्राः कर्णमात्रा दद्यात्कृष्णजिनानि च पांडुकाष्ठान्मास्यानि
गोपाचंदनमेव च मणिष्वालमालाश्च ब्रह्मसूत्राणि चार्ययेत् मंत्रैस्तत्र ह्निगैश्च ब्रह्मसाधुज्यसिद्धये च
नावेव तिनो पूज्या गृहस्थाः साधवः शुभाः एव कृते विधाने तु विघ्नस्तस्य न जायत इति स्नानकमरणे वा स्नातको
ब्रह्मचारी चार्चनधनं प्राप्नुयाद्यदि संश्रोज्य चार्कविधिना संयोज्येतौ ततः परस्परमिति कुक्षिमरणे यमः

शु. म.

॥१२॥

मृतस्य कुष्ठिनो देहं निस्वने क्रोष भूमिषु वा सरत्रितयं पश्चादु धृत्या त्यजत देहं न गंगामवने कार्यं निक्षेपे विधिरु
च्यते षडष्टजतपूर्वेण विधिना त्यक्तं तु चरेत् ततोऽस्ति संचयं तस्य गंगायाम् प्रक्षिपेत् सुधीः मासि मासिततः कु
र्यान्मासि श्राद्धाणि पार्वणान् संकल्प्या विधिना केचित् सवदंति मीना विण इति पुर्युषितदा हो गालव दि
वारा नौ शवस्तिष्ठति कहिंचित् तत्पुर्णितमित्याहु देहने तस्य क गतिः पंचगव्येन संस्नाप्य प्राजापत्यं यंच
रेत् प्रेतधनं हरिणः प्रेतक्रिया करणं शंखः प्रेतस्य प्रेतकार्याणि अकृत्वा धनहारकः वर्णानां यद्धधे प्रेतं तं द्रुतं प्र
यतश्चरेत् अथ मृतेति कर्तव्यता मनुः न विप्रं सेषु तिष्ठेत् सुम तं शूरेण हारयेत् अस्वगपां ह्य कृतिः सा स्या
श्च संपर्कं दूषिता निर्हरणा शौचमाह मनुः अस्यिदं द्विजं प्रेतं निप्रेनिर्हृत्य सवं धुवत् विशुध्यति त्रिरात्रेण
मातुराप्तांश्च बांधवान् यद्यन्नमन्नितेषां तु दशाहेनैव शुध्यति अतस्तस्मै वनवेत्तस्मिन् गृहे वसेत् इ
ति तद्गृहवासिनस्तदन्नमस्वादतो निदुत च तस्य देहं तद्गृहवासिनस्तदन्नाग्निनोपितस्य दशाहं अतद्गृहवासि
नस्तदन्नं नोजिनश्च तस्या होरात्रमित्याशयः बंधुवदित्यनेन धनग्रहणो याधिना स वर्णं शवनिर्हरणे दशाहं

रामः
॥५॥

शौचमिति निबध्नतः ग्रामांतरवासिनो निर्हतवतः सज्योतिः प्रेतस्य शिनो ग्रामं न प्रविशेत् पुरानक्षत्रदर्शना
प्रात्रौ चैदाहित्यस्येति पारस्करसूत्रे अन्यवर्णनिर्हरणे तत्र दुक्ता शौचं गौतमोक्तं अनायनिर्हरणे पराश
रः अनायं ब्राह्मणं प्रेतं ये च हंति द्विजातयः पदे पदे यज्ञफलमातुर्पूर्वा लनं तितेषाममुं किंचित्सापेवाशु
भकर्मणां जलावगाहनात्तेषां मद्यः शौचं विधायते सत्यासिनां मृतानां शौचं नास्तीति स्मृत्यर्थं सारि तथा ब्रह्म
चारि संन्यासिनामप्याशौचं नास्तीति ब्रह्मचारिविषये योगः आचार्यपितृपाध्यायानिर्हृत्या पिबती वती
स वाटा न च न श्रीयान्न च तैः सह संविशेत् कटश्चाशौचि स्वापाध्यायः तदन्नं शौच्यं न अर्थादेतत्पनिर्ह
रणे वृत्तं न गः हीना तु गमने आशौचमाह याज्ञवल्क्यः ब्राह्मणेनानुतुंगं तयो न शूणेना द्विजः क्वचित् अतु
गम्या न सिक्ता वा स्पृष्टा निघ्नतस्तु कृशुचिः द्विजो विप्रमिन्नः स्वायवहितहीनवर्णा तु याते तु ब्राह्मणा देव
सिद्धेः कर्म होरात्रं एकतरानुव्रजने पक्षिणी द्विसावु नयतः पक्षौ दवयस्यारत्रे सारात्रिः पक्षिणी घातरत्वे प
राशरः प्रेती नृतु यः शूद्रं ब्राह्मणो हानदुर्वला अतु गच्छेत्तायमनं स त्रिरात्रेण शुध्यति त्रिरात्रे तु ततश्च शौचं

शु.म.

॥१३॥

नदीगतासुखगं प्राणयामशतं कृत्वा घृतं प्राशपविश्रुधता योगी सद्गन्धव्युपेतश्चेदाहिताभ्यावृता र्थव
ता उपेत उपनातः आहिताभ्यावृता आहिताग्निदाहप्रक्रियया लौकिकाग्नितां अग्निविशेषं निषेधति देवतः
चंडालाग्निमेध्याग्निः सूतिकाग्निश्च कर्हचित्र पतिताग्निश्चिताग्निश्च नक्षिष्टग्रहणे चिता इति यमः यस्या
नयति शूद्रोऽसिंहरणकाहं हवाषिच येतत्वं हि सदा तस्य सवाधमेण लिप्यते अत्रानाहितग्निरेह्याग्निना आ
हिताग्नेस्तु श्रौताग्निनिरिति तत्रापि स्वर्गद्योक्तविधिनैव कात्यायनः आहुतिर्बुधोतिपुत्रो ज्ञाता अमोवात्र
लणोऽस्मात्त्वमधिजातो सित्वदयं जायतां पुनः असौ स्वर्गयज्ञो कायस्वाहेति असावित्यत्र प्रेतनामप्रथमांतं
वदेत् प्रचेताः स्नानं प्रेतस्य पुत्राद्यैर्वस्त्राद्यैर्वः पूजनं ततः नग्नेदेहं देहे नैव किंचिदेयं परित्यजेत् किंचिदेयं
शववस्त्रैकदेशादिकं श्मशाने प्रक्षिपेदिति मितान्नरायां स्मृत्यंतरे रात्रौ वारात्रिशेषे वा म्रियंते चेद्विजातयः दाहं
कृत्वा यथा न्यायं द्यौः पिंडौ निर्वपेत्सुतः परदिने अद्य द्वितीयो द्वावयवपिंडौ निर्वपेदितिकेचित् रात्राविवैको वय
वपिंडो विषमश्चादीयश्चापर एव द्वाविति परे स्मृतिसंग्रहेऽपि रात्रौ दग्धा तु पिंडांतं कृत्वा वपवर्जितं वपनं ते

रामः

॥६४॥

यते रात्रौ श्वसनावपनक्रियां वातपारात्रौ दाहस्यादिपारिजातोदाहृतनिषेधकनिगमवचनं बुद्धिमतस्य
नसंध्यादैदाहादिकमित्येवं परं दाहानंतरं याज्ञवल्क्यः सप्तमादशमाद्यापि ज्ञातयोऽभ्युपयंत्यपः अपनः शो
सुवदघमेतेन पितृदिस्मुरवा सप्तमादशमाद्यादिना दवाकृत् अपन इति मंत्रेण प्रथमं तृतीयं च सप्तमं त्व
मेषु प्रेतस्य नाम गोत्रेषु उच्चार्य वृषत्विमुदकं दद्यादिति विज्ञानेश्वरः युक्तं तु स्नान एव मंत्रो गमिति अपनः शो
शुचदद्यमिति दक्षिणा निमुखा मज्जति प्रेता योदकं सकृत् प्रसिंचति अजनिना सवेतत्रे उदकमिति पारस्कर
रोक्तेः प्रतिदिनं मंजलि वृद्धिरपि ज्ञेया अत्र दक्षिणा निमुखा ब्राह्मणस्या दस्मुरवाश्च राजन्यवैश्ययो रिति प्रवेत
सा विशेष उक्तः अत्र विषेदशां जलयाः क्षत्रिये द्वादश वैश्ये पंच दश शूद्रे त्रिरादित्यमोक्तौ विशेषोऽतु संधा
तव्यः एतच्चोदफदानं मातापितृमाता महाचार्यादीनां नित्यं तथा च याज्ञवल्क्यः एवं माता महाचार्यप्रेता
नामुदकक्रिया कामेदकं सखिप्रतास्वश्रायश्च श्रुतिजो ज्ञातिवैस्यपि क्वचिन्निषेधास्ते नैवोक्तं न ब्रह्म
चारिणः कुर्युदकं पतितास्तथा पतिताः प्रच्युतद्विजाति कर्माधिकाराः ब्रह्मचारिणमुदकदानादिनिषे

शु.म.

१४

धोमाह पित्रादिवतिरिक्तविषयइत्युक्तं प्राक् आणोचनियमानाहयाज्ञवल्क्यः क्रीतलब्धानामभूमौ शरीरं
स्तेष्टयकृष्टकृ पित्र्यज्ञाहतादेयं प्रेतायान्ते दिनत्रयाजलमेकाहकाहमाकाशे स्थाप्यं क्षीरं च मन्मथे आ
काशे शिकारौ ज्वयनिधानसामर्थ्यादयोः शराचयोर्भेदेन निधानं प्रेतान्नस्माहतिमंत्रश्च प्रेते दंपिबे
त्यह इति विज्ञानेश्वरादयः हरिहरस्तु मन्मथ इति पात्रैकवचनसामर्थ्यात् प्रेतान्नस्माहतिमंत्रेणैकत्रोच
यानिधानं मन्यते गारुडे दुग्धनिधानं अहमुक्तं अपक्वे मन्मथे पात्रे दुग्धं दद्याद्विनत्रयमिति मास्ये
तस्मात्प्रेतपुरं प्रेतो द्वादशैह निनीयते गृहं पुत्रकलत्रं च दद्यात्सपत्न्यं तस्मान्निधेयप्राकाशे द
शरात्रं पयस्तथा सर्वतापोपशान्त्यर्थं अधश्च भुवि नाशनमिति विष्णुर्वाचंसाशौचदिवानितावत्सिद्धात
माहयावदाशौचं तावत्प्रेतायोदकं पित्र्यं च दद्यादुरितिसारत्रप्रेतेभ्यः सर्ववर्णेभ्यः पित्रात्तदद्युर्दशैव तु मरी
चिः प्रेतपित्रं वहिर्दद्याद् नमंत्रविवर्जितं प्राणुदीच्यां च रुक्तास्मात् प्रयतमानसः दत्तं विजितत्वमनुयनीत
विषयं असंस्कृतानां भूमौ पित्र्यं दद्यात्संस्कृतानां कुशेति प्रचेतोवचनात् पाषाणे वा देयाः भूमौ मा

रामः

१५३

पित्र्यं दद्यात्प्राणोपलेवाद्युरिति शब्दोक्तेः श्रुतातः पः दिवसे दिवसे देयः पित्र्यं एव क्रमेण तु सद्यः शौचे प्रहात
व्याः सर्वे पितृगणस्तथा आचौचस्य द्वासे पित्र्यं दद्याद्दशैव तु त्रिरात्राशौचे पारस्करः प्रथमे दिवसे देयास्त्रय
ः पित्र्यः समाहितैः द्वितीये चतुरो दद्यादस्ति संचयनं तथा त्रीस्तु दद्यात्तृतीये द्विस्तु द्विज्ञालयेत्तत इति
गृह्यकारिकायां यत्र त्रिरात्रमाशौचं द्वितीयं त्रिस्तु संचयः नवश्राद्धं दृषोऽर्गं चतुर्थं क्रिसमाचरेत् आ
शौचे तु यदा सद्यो न वेत्तत्र कथंचन यथा कालो नवश्राद्धमिति समब्रूतो ब्रवीत् दृषोऽर्गं दियत्तत्र कुर्या
द्देकादशैह नानि परिशिष्टे असंगोत्रः संगोत्रो वा यदि स्त्रियविद्विवापुमान् प्रथमे हनि यो दद्यात्स दशाहं
समापयेत् प्रदीपवतं क्वः संगोत्रो वा संगोत्रो वा यो न दद्यात्स खेनरः सोपिकुर्यात्तव श्राद्धं शुद्धे द
शमेहनाति अत्रापि समानकर्तव्यमात्रमेव विधेयं दशमेहनाति तु मानांतरप्राप्ताशौचविधेरनुवादः यदि स
त्रायदीक्षितानां साम्प्रतिष्ठासे शोममपचन्यधिश्च जितातिरात्रे स्यजेते तत्र प्राप्ताविनश्यद्व्योपलक्षकसो
मापदवततेन हन्रियादिद्वादशाहदिनि शुद्धे त्रिरात्राशौचं वास्तुतावतैवापहोणे काहादिमानपित्रिरात्रे

शु. म.

॥१५॥

शेव असंबंधिजिज्ञासुहृत्वाहृत्वाचसद्यःशौचसंबंधेतिरात्रमितिपैतानमिनादाहमात्रेसंबंधिनस्त्रिरत्र
विधानात् दाहनयोः साहित्यं त्वविहृत्तमनुवाद्यविशेषणत्वात् यत्तुकोचिदाहपिठदानादिनिमित्तं दशोह
दिजात्यादिजात्याशौचं चरंति तन्निर्मूलं यत्तु निरान्वये सपिंडे तु मृते सति दयान्वितः तदशौचं पुराचात्वाकुर्या
त्तु पितृवत्क्रियामिति वचस्तदाशौचाप्रयोजकमृतावाशौचेमानानावाहृत्तमिति त्रिराहृत्तं त्वादशाहं पूर्णं
तं क्रियां कुर्यात् अतएव चात्वेति क्तावगतमाशौचसमाप्पुत्रकालत्वात् क्रियासमाप्तेः सगम्यते अथ वा त्वे
नुबं धेपि दहनिमिताशौचमवात्वा कृत्वेव दयाया धर्माय क्रिया कुर्यादित्येतत्परम् उत्तमवर्णादहंत्ववश्चेदि
त्यादिगोतमीयतज्जत्याशौचं यद्यपि तत्राप्यस्पर्शनं निहरेण व्याख्यातं मिताक्षरायां तथापि कैमुतिकन्यायेतदाह
पितृवति ब्राह्मेयोसवर्षतु मूज्येनतात्वाच्चैव दहेत्तरः आशौचं तु न केन स्पृष्टं तज्जातिसमन्तपेति मनुः जाता
नां याजनं कृत्वा यरेषां संसृज्य कर्मच अत्रिचारमहानं च त्रिभिः कृष्टैर्विशुध्यति अहानयाजनां तेषां याजकयोरे
व तस्यायश्चित्तमिति विज्ञानेश्वरः मेधातिथिस्त्वहानस्य विहितत्वेन न तत्रेदं प्रायश्चित्तं किंतुरागप्राप्तेस्तथाजन

रामः

॥१५॥

एव परां त्य कर्मणस्तु निषिद्धत्वात् तस्मात्कर्तुरेवेदमिति युक्तं च वचः स्वरसोपेवं देवः ब्रह्मचारिणः कुर्वीत शव
वाहादिकाः क्रियाः यदिकुर्याच्चरेत्कृच्छ्रं पुनः संस्कारनेव चेति आदिपदमलंकारादेयाहं कं न तु दाहादेः तत्र
प्रायश्चित्तस्य गुरुत्वात् पैतृनसिरपि ब्रह्मचारिणः शवकर्मिणो ब्रूतांति इति रिति उदकदानप्रतिषेध
माह याज्ञवल्क्यः न ब्रह्मचारिणः कुर्युर्मेकं पतितास्तथा ब्रह्मचर्ये तैरकालं पूर्वमृतानां सपिंडानुवकदा
नमाशौचं चाह मनुः आदिष्टाज्ञादं कुर्यादावृतस्य समापनात् समामेत्तदं कृत्वा त्रिरात्रमशुचिर्न वि
दिति आदिष्टा ब्रह्मचारीति विज्ञानेश्वरः केचित्तु प्रकांते आदिष्टातिमन्ते वस्तुतस्तु ब्रूतादेशो स्यात्सी
त्यादिष्टातिमुत्पादवप्यादिष्टिनाविति स्तिलो न हेतुयायाः सात्यवचनेनैव निषेधे सिद्धे ब्रह्मचारिणो
तिष्ठुन निषेधः धर्मार्थमपि गोचरयति अन्यथा वैयर्थ्यात् मनुः आचार्यस्वमुपाध्यायं मातरं गुरुं नि
हंतुं ब्रूतीति तं ब्रूतेन न वियुज्यत इति मिताक्षरायां गुरोः प्रेतस्य शिष्यस्तु पितृमेधं समाचरेत् प्रेताहारैः
समंतत्र दरात्रं तदन्नं नो जन एव तदन्नावेत्तेकरात्रं वक्ष्यते पुनरुपनयनं तु न भवति क्रियाया विहित

त्वात् आचार्यार्थात्तरिकक्रियायां त्वाशौचं पुनरुपनयनं प्रायश्चित्तं च भवति अतएव याज्ञवल्क्यः आचार्य
पितृपाध्यायान्निहत्यापिब्रताति निर्हरणमग्निदानादिक्रियांतरस्याप्युपलक्षणं अतएव न विष्णुपुरा
णे ब्रतस्थेपियथापुनः पितुः कुर्यात्क्रियानृप तथा मातामहस्यापि दौहित्रः कर्तुमर्हताति माधवीये ब्राह्मे
आचार्ये वापु पाध्याये गुरुं वा पितरं तु वा मातरं वा स्वयं दग्धा ब्रतस्थस्तव भोजनं कृत्वा पतति नो तस्मात्
तामंतत्र नक्षयोत् अन्त्यजभोजनं कुर्यान्न च तैः सह संवसेत् एकाहमशुचिर्नृत्वा द्वितीये हनिशुध्य
ताति तुराष्टे नैतदाशौचं चैलक्षण्यं गम्यते तेन पित्रादिभिन्नक्रियायां दाहे बहने त्वदन्त्यजने वा पूर्णाशौचं
प्रायश्चित्तपुनरुपनयनानि भवन्ति चंद्रिकायां संवर्तः पित्रोर्गुरोर्त्विपत्रौ तु ब्रह्मचार्यपियः सुतः सव्रतश्चा
पिकुवीत अग्निपिंडोदकक्रियां तेनाशौचं कर्तव्यं सध्यं चैव ननुप्यते अग्निकार्यं च कर्तव्यं सायं प्रातश्चनित्यशः
ति इदं च प्रागुक्ताग्निदाननिमित्तमह निषेधार्थं न तु दशाहं देः प्रसक्तभावात् तांतां वाचार्यकेभ्यो न लज्ज
तिलदो ब्रह्मचारी तदाशौच इति त्रिंशत्तस्यैर्धदेहि कष्टल गंदशाह्यशौचमिति केचिन्नेरवस्य

रामः

ए०५५

निशायं न जाने यत्तु प्रकारो प्रजापतिः ब्रह्मचारी राकुर्यात्पिंडनिर्वपणं पितुः तावत्कालमशौचं स्यात्पुनः स्नात्वा वि
शुध्यतीति तत्र तावत्कालं ब्राह्मोक्तमेकाहमित्यर्थः दिवोदासादयस्तु आद्यादिने पूर्णमाशौचं संध्यादिकर्म लो
पश्च द्वितीयादिदिनेषु पिंडदानादिकाल एवाशौचं न तु ततः पूर्वोक्तकालयोरित्याहुः तन्न ब्रह्मवाक्यमूलान्नलो
तरकल्पनापत्तेः प्रसक्तमने काशौचोत्पत्तिनाशकल्पनागौरवाच्च हारीतः विहितं हि सपिंडस्य त्रैतनिर्हरणादिकं
दोषः स्यात्सपिंडस्य तत्र नाथक्रियां विनेति याज्ञवल्क्यः ब्राह्मणे नानुगतम्योनश्च न द्विजः क्वचित् अनुभ्या
नसित्तात्वास्पृष्टाग्निहृतमुकश्चिरिति मनुः अनुगम्येष्टया त्रैतं ज्ञातिमज्ञातिमेव च स्नात्वा सचैलः स्पृष्ट्वाग्निं
हृतं प्राशपविशुध्यतीति ज्ञातिः सजातीयमात्रं न तु सपिंडः तदनुगमने दोषाभावात् इदं च हृतप्राशनं कृच्छे
पावेनातत्वा नावेष्टितपश्चात्तकप्रायश्चित्तत्वात् भोजननिवर्तकं स्वानंतरं हानवर्णासपिंडानुयाने एवाहं प्र
कृत्यवसिष्ठाः शवानुगमने चैवमिति विप्रस्य वैश्वानुयातुपक्षिणातिविज्ञानेभ्यरादयः परं शरस्तु मृतं तु वैश्वमा
जानात् ब्राह्मणे यो तु गच्छति कृत्वाशौचं द्विरत्र सप्राणया मानषया चरेदिति एतदेव शत्रियस्य शूद्रानुयानेपी

सु.म.

१७॥

तिग्रंथकृतः तथैव दर्शयामास पितरांशः प्रतीकृतं तु यः शूरे वा स एव ज्ञानदुर्बलः अनुगच्छेन्नयमानं स त्रिरात्रे
राशुध्यति त्रिरात्रे तु ततस्तारोर्निर्दोषत्वात्समुद्रगं प्राणायामशतं कृत्वा घृतं प्राश्य विशुध्यतीति ज्ञानदुर्बलः
ज्ञानदुर्बलः जातश्च न्यः एव मजानादित्यत्रापि ब्राह्मणस्त्वन्यवर्णानां न करौ तद्वदना कामान्यो ह्यतः नया ह्यो न
कृत्वा तज्जातितां व्रजेति ब्राह्मणपदमुपलक्ष्य वर्णानामितिसामान्यतो ग्रहणमपि हीनजातिपरमेव तत्रा
मेरेवानिष्ठत्वात् कामादिग्रहणाच्च धर्मार्थं द्विजक्रियायां न दोष इति गम्यते मुनः शुभः शालिनासक्तुनिर्वापिश
केनाप्यप्यनिर्वपेत्प्रथमेह नियद्वयं तदेव स्याद्दशादिकं न विध्योत्तरे गृहद्वारे शमशाने च तार्ये देवगृहे तथा
यत्राद्यादीयते पिंडस्तत्र सर्वसमापयेत् निगमे एकस्तोत्रं जलित्वा वंपात्रमेकं च दायते द्वितीये द्वौ तृतीये त्रौ
श्चतुर्थे चतुरस्ता पंचमेषं च षट्षष्ठे सप्तमे सप्त एव द्विः अष्टमे मेष्टौ च नवमेन वैवदशायेन स्युः पंचपंचाशत्तौ
यस्यां जलयः क्रमात् तौ यपात्राणि तावंतिसंयुक्ता निजिनिजिनि पंचमिस्तेति पात्रैरंजलिनिस्तथा एकादशे
वेदाणिकं षशास्त्रदर्शनादिति पिंडश्च पुराणेति लाः क्षारंतया तोयं धूपं दंपं तथा बलिः १२ मधुसर्पिः समायु

रामः

॥१७॥

कंपिंडमाद्र्मनाषिण इति तथा अर्थैः पुष्पैस्तथा धूपैर्दोषैस्तोयैश्च शतलैः ऊर्णांतं तु मयैः शुद्धैर्वामोनिः पि
उमर्चयेदिति स्मृत्यंतरापि नूमो पिंडप्रदानं च कर्षु कृत्वा विधानत इति कर्षुस्तु प्रदेशमात्रं दायचितुं रं गुल
विस्तारात्ता वदेव निष्ठागर्तस्वरूपा अस्ति संचयने संवर्तः प्रथमे कृत्वा तौ वा सप्तमे नवमे तथा अस्ति संचयने
कार्ये हि नेत ज्ञेयैः सह क्वचित् द्वितापुक्तं वैष्णवतु चतुर्थे दिवसं स्ति संचयने कुर्यात्तेषां च गंगानमिप्रक्षेप
इति प्रक्षेपो यथा पदवस्त्रकौशेयमांजिष्टमेतकवस्त्रकं वलशाणपदं जिनैरष्टनिरुपयुपरि संवेष्ट्य पंचगव्ये
न प्रक्षाल्य सास्तिर्दशस्नानानि कृत्वा स्नानि पलाशपत्रपुटे संस्थाप्य पुनर्मधुघृततिलहेमशकलैः सह मृत्तिं
उतिधाय कृतापसव्योना निमात्रे जले मृतनाम गोत्राद्युत्तरवर्षकं मृतश्राद्धं पूर्वकं च क्षिप्य रजते ब्राह्मणाय
दद्यात् एवं गंगाया तत्र क्षेपेत्स्वर्गः प्रयागादौ तु मुक्तिपीति फलं वपनविषये देवलः दशमेहनि संप्राप्ते स्नानं
ग्रामाद्वहिर्न वै तत्र तस्माज्जानिवासोमिके शशमशुनस्वानिउ वपनादिव दशमपिंडऽहानोत्तरं समाप्य दश
मपिंडं यथाशास्त्रमुदाकृतमिति ब्रह्मपुराणात् औमार्कमंदावारमलिस्तुचमुक्तास्तौ गंगायामस्ति प्रक्षेपेन

कुर्यादिति विस्मयामेतौ तथा अस्मिन्ने पंगया आहं आहं चापरपक्षिकं प्रथमे ऐनकुवीत कृते पितृसपिंडने य
 दिनस्यात्सपिंडनमिति क्वचित्पाठः अस्मिन्ने पंगया आहं आहं चापरपक्षिकं प्रथमे ऐपिकुवीत यदिस्यान्न कि
 मस्तुत इति दर्शयित्वा आहं इति क्वचित्पाठः अत्र युज्ये वोद्देश्य समर्पकं न किंस्तु कर्मागतया प्राप्त्या
 द्यते अतः सुतेनाद्या हेकार्ये आनान्येन स्मृत्यंतरेपि द्वितीयेऽपि प्रकर्तव्यं दौरकर्म प्रयत्नतः तृतीयेऽपि पंचमे
 वापि सप्तमे वा प्रदानत इति एका दशाहिक आहु प्रदानादवगतिरर्थः आपस्तंबः अनुनाविनां वपरिवापनमिति
 अनुनाविनः कनिशाः सर्वे सपिंडाः पुत्रा एवेति मिताक्षराया अनुपनीत पुत्रपत्न्यार्दाहाधिकारमाह स्यायनः
 अमंस्तुतेन पत्न्या च ह्यग्निदानं समंत्रकं कर्तव्यमिति रत्सर्वकारयेत इत्यमेव हि कृतचौलस्तृतीयवर्षे त्रिस
 र्वमौर्ध्वदेहिकं कुर्यात् अनुयेतोपिकुवीत मंत्रवत्मेतत्पौर्ध्विकं यद्यसौ कृतचूडः स्यान्न विसरति सुमंतुकेः
 अत्र विशेषणद्वयमपि विवक्षितं विधेयकर्तृगृहत्वात् षट्पिंडा अपि स्मृत्यंतरे स्थाने चार्घ्ययेत इति चिंतायां
 शंकचैतत्तु के श्मशानवासिभूतेभ्यः पंचमं प्रतिवेशकं षष्ठः संवयने प्रोक्तो दशपिंडादशाहिकाः आहणे

रामः

ए० ४७

उशकं चैतत् प्रथमं परिकीर्त्तयामिति प्रातिवेश्यकोरपको दारदेशस्तु कर्मप्रदीपे पितृक्रांतौ दारादेव विश्रान्ते
 रावहस्तके स्तवे संवयने च अपि षट्सु पिंडांश्च निर्वपेदिति स्तवश्चित्तकुरामुष्टिरित्यन्य ब्रह्मपुराणे किन्नो
 भो वादाधदेहो वाश्चापदैर्न द्वितोपि वा अंगमुत्पादेयेतेषां पिंडदानैर्दशाहिकैः अतिवाहिकदेहः प्रेतशरीरं कृते
 सपिंडीकरणे ततः संवयने रात्रौ प्रेतदेहं समुत्सृज्य नोगदेहं प्रपद्यते शिरस्त्वाद्यो न पिंडेन प्रेतस्य क्रियते तथा
 द्वितीयेऽपि कर्णद्विनसिकाकास्तु समासतः गलास्पृश्या जवसां सित्वा येन तथा क्रमात् चतुर्थेऽपि पिंडेन नानि लिङ्ग
 गुदानि च उरूजं घोटया पादौ पंचमेन तु सर्वदा सर्वममाणि षष्ठेन सप्तमे तु नाड्यः दंतलोमात् षष्ठेन पूर्णवृद्ध
 द्विपर्ययः जापनेन वमेनायदशमेन तथा क्रमादिति वृद्धवसिष्ठः अलक्षा तु न वश्चाहं प्रेतत्वान्न विमुच्यते
 अर्वाक्षुदादशाहस्य लक्ष्मातरति दुष्कृतमिति अंगिराः प्रथमेऽपि तृतीयेऽपि पंचमे सप्तमे तथा नवमे कादशे
 चैव नश्चाहं तदुच्यते नगरखंडे त्रिणि संवनस्यार्थेता निवेश्यु सांप्रतं प्रवृत्ताने नवेऽस्तु स्तः त्रश्चाहं प्र
 कल्पयेत् एकोद्दिष्टततो मार्गे विश्रामो यत्र कारितः ततः संवनस्थाने तृतीयेऽपि आहु मुच्यते पंचमे सप्तमे तद

शु.म.

१९०

दष्टमेनवमेतथा दशमेकादशे चैव नवश्राद्धानि चेति नवसंख्याकास्तु कानि भविष्यपुराणे नवसप्तविंशो राज्ञो
नवश्राद्धन्यतु क्रमात् आद्यंतयोस्तु षडित्याक्रमं हर्षय इति वक्तुं परिशिष्टे अनुदकमध्वपंचगंधमात्यवि
वर्जितं नवश्राद्धममंत्रं च पिंडोदकं विवर्जितं अनुदकमर्घ्यरहितं पिंडोदकं प्रत्यवने जनोदकं शातातपः
सूतके मृतके प्राप्ते द्वितीयं मृतकं यदि पिंडदानं प्रकर्त्तव्यं दृषोऽर्गंतथैव च अरक्ष्ये तपिरे तु मध्ये चेज्जन
नं न वेत्तु तथैवाशौचं पिंडांस्तु प्रोषादद्याद्यथाविधाति यत्तु स्मृत्यंतरेपि न हन्यात् सूतकं कर्म द्वादशैकादशा
द्विकं शुद्धो वायुर्वा शुद्धः कुर्यदवा विचारयन्निति तन्मूलं नृपं दशाहमध्वे दशपाते कृष्यं गच्छेत्तत्रैव चमं
तरादशौचं दिस्यात्सर्ववर्णिना समाप्तिं चेतत्तत्र स्पृश्यादित्याचीनावातिना सर्वं शोभ्यमेवोद्धरेत्स्वरे शोभ्यं
हवनायः सादनाभावता कूर्चस्थापनं न न वैदित्याह प्रागयैदक्षिणा यैश्चतुरैः शोभ्यं परिस्त्रुतिः पर्युक्षणां च त
स्यैव कार्यमत्रावदक्षिणं नयादि क्षिणतो न स्मं निरुद्धे स्मं च संधिनी नयी गार्हपत्यः संधिनी गन्निणी गौः वत्सा त
रेण दोग्धी वा दुग्धं न स्मन्मधिश्रित्याव ज्यत्सत्सासेव कवर्जितं उद्यमयेत्तदासा घदक्षिणा सुकृत्सुवततः प्रताप्य

रामः

॥४६॥

पेषरहितं तस्यः स ह्यनुयेत धारयेत्समिधं त्वधो नर्घं दक्षिणतो नयेतात्तस्मात्समिधमाधाय सव्यं जानु
नियात्यवच्य सव्यं सुचक्रत्वा स ह्यसर्वं विनिक्षिपेत्ततः हस्माजिने स्थितिं पुरुषाकारवन्मासेत् उर्णानिश्चा
दयेन्नानि घृतेनाभ्यज्य पूर्ववत् पात्राण्येज्य पित्वा तंदहेत्त्रेतामिनिस्तत इति इदेव मृताग्निहोत्रे देशंतरात्
मृतकले वरागमनानंतरं कृत्वा कले वरदग्ध्वमिति केचित् अन्ये तु प्राकृताग्निहोत्रस्थाने मृतानि विदंति
दाहे पृथग्याहितमग्निनिर्दहं तियज्ञपात्रे श्रेयविशेषेण ययश्रुतास्तथापि तयो र्यः पूर्वमियते तस्य त्रै
तायां पितृमेधासंपद्यत इति सूत्रात् आहिताग्नौ श्वदेपत्योर्यश्च दौम्रियते सुचिः तस्य देहः सपिंडाव्यस्त्रिजि
नि निरिति श्चान्मृतस्य देहस्तदाव्यो लौककाग्निना अनाहिताग्निदेहस्तदाव्यो मिना द्विजैरिति ब्रह्मपुराण
वचनात्त्रेतायुगवदाहसाधनतानसम्यावस्ययोः सम्पावस्यवाहिताग्नेर्देहनकर्मणि न प्रयुज्येते चिताप्रदे
शात्पाण्डुराद्यादीशिपंचप्रक्रमानतिक्रम्योत्सृजतीति शाखाय निववनात् स्त्रीमरणे छंदोगपरिशिष्टे वि
शेषः अन्यैवावृतानां राक्षसापिववस्थिता अग्निप्रदानमंत्रोऽस्मान्प्रयोज्य इति स्थितिः व्यवस्थितासा

धौ॥ आहतप्रकारस्य साधीतुकेवलाग्निनिपात्राणितुर्चिह्नैरुत्तरतः समीयेत द्वाभेकदेशेन दध्यानि च
 तिनिदितातुकेवलाग्निनिरन्निन दधयेति तद्वर्त्तते एवं च नेकनार्यस्य ज्येष्ठ्यायां जीवत्यां सहास्य निक्षितीयापि
 स्त्रीणां हर्षमैकदेशेन विनिर्वाग्निर्दध्या तस्मात्तथैकदेशेन दध्या पूर्वमारिणा पत्नी ज्येष्ठे तरवापियज्ञ
 पाश्वे निरूपितं तथा स्त्रीसामविशेषेण दध्या वैदिकाग्निनिरनययावचनमद्वावात् वैदिकाग्निनिर्दध्या
 द्वैचततो ज्येष्ठ्यासहपुनराधाने आधानोत्तरकाले या विवाहिता स्त्री सा वैदिकाग्निनिर्दध्या किंतु गर्हप
 त्मैकदेशेति केचित् परेतुस्मार्त्ताग्निस्त्वेते न तदनावे लौकिकेनेत्याहुः विशेषमाह मंडनः अग्न्यावरणे स्ते
 देवमायेत पतिर्यदि प्रेतं स्पृष्ट्वा मयित्वाग्निं जस्वावोपाचरो हणं हृतं च द्वादशोपातं तूष्णीं कृत्वा शवक्रियां उपाचरेद्वा
 तवेद इमं प्रेतं स्वर्गाय लोकाय नवेता कृती चास्य जुषस्व स्वाहे सुपाचरो हणं मंत्रः अग्निनाशयेजमानमृतौ का
 रिकायां विशेषः अग्निनाशे मृतिश्चेत्स्यात् आहिताग्नेस्तदोच्यते न योऽस्मिन् मयित्वेन संत्कुर्युस्तदनावता त
 द्वास्मस्पृष्टकाष्ठेन मयित्वा निर्दहेच्च तं नष्टेष्वग्निष्वथारणेन शोस्वामी न्रियेत चेत् आहरेदरणि द्वेष्टमा

रामः

॥ १५ ॥

धानोक्तं च तद्यथा अथ विधिनाग्नेरुत्तराग्नेश्च धानमहं मंडनं विधिं नमस्मिन् स्मृष्टपावकं विधुरानलं आहि
 ताग्निं मृतं दुग्धं त्रेतायुत्यत्रिदये भरद्वाजादयः प्राहुः प्रेता धानविधिं पृथक् प्राचीना वातवानकुर्यादाय्या
 गारतेथास्वरान् तत्राग्नां च संस्कृत्यैवेतं स्वाभ्यासनेक्षिपेत् अर्घ्यलयेरणा स्थाप्य मंघे द्यस्येति मंत्रतः य
 स्याद्ययोजुः कृतो मांसकामाः संकल्पयंतु ते यजमाना ध्यायंतु ते हविषसादिताय स्वर्गलोकमिमं मेतनयं वि
 ति मंथनमंत्रं तूष्णीं मुधुत्तं शंस्याग्निं संस्कृतेन च सर्पिषा शंस्ये कृत्वा सुचा तूष्णीं गृहीत्वा द्वादशसुवान् क्षि
 णाग्निं समुधृत्य निर्दहेत् पूर्ववच्च उक्तानाग्नेररणि सजावे एवां अरण्ये रनावेतु उक्तानाग्नेर्मृतस्यायनस्तः पू
 र्वेयदारणा आनीयानेतयोश्चेतपाणिं स्थाप्याय दक्षिणं अयंत इति पुत्रादिः सामारोपजुर्जपेत् मृताभ्या धानवत्स
 र्वेकत्वात् पूर्ववद्देहं अनाहिताग्नेरप्येवं मृताधाने ययोदिता अनाहिताग्नेरिति तु स्मार्त्ताग्निकातायादियं तेषां
 स्मार्त्ताधानानात् यदि मृते नृर्न रिनार्या न्रियेत तदहारणा संपाद्य मंत्रवदग्निं निर्मप्य तेनाग्निना पात्रे विना द
 हं एवं मार्या मरणो हरकाले मृतस्य पुंसो निर्मप्ये नेव दह इति कात्यायनानुसारिणः अथ प्रेतक्रियायानिषि

शु.म.

२१

इ कालः तत्रगार्प्यः प्रत्यक्षशिवसंस्कारे दिनैवविशोधयेत् अशोचमध्यैक्रियते पुनः संस्कारकर्मचेतधनायदि
नंतत्रपथासं नवमेवतु अशोचशिविनिवृत्तौचयुतः संस्क्रियते मृतः संशोध्यैवदितग्राह्या ऊर्ध्वविसराद्य
दि प्रेतकार्याणिकुर्वीतश्रेष्ठतत्रोत्तरायणं कल्पपक्षस्तु तत्रापिवर्जयेच्च दिनक्षयमिति प्रेतश्राद्धं प्रकृत्यगामि
नंदापार्गवदिनेचतुर्दशपुत्रपुष्करे तत्रश्राद्धं नकुर्वीत गृहापुत्रधनक्षयात् त्रिपुष्करमागश्चरत्नमालाया
मुक्तः विषमवरणं न प्रतिषिद्धिर्दिजापते सुरगुरुशनिदमाः पुत्राणां कथंवनवासरे मुनिरुदितः सोययोगस्त्रिपुष्क
रसंज्ञितस्त्रिगुणफलदो वृद्धौ नष्टे ह्यतचमृतेयवेति प्रेतक्रियाप्रकृत्यमहाभारते नक्षत्रेणनकुर्वीतयस्मिजा
तो नवेन्नरः तत्रौष्टपदयोः कार्यतत्राग्रेयेव नारत ज्योतिः पराशरः साधारणे ध्रुवोपे मैत्रे नोशस्पतेमनुष्याणं
प्रेतक्रिया कथंचि त्रिपुष्करे यमलघि स्येवासाधारणे कृतिका विशाखे ॥ ध्रुवाणपुतरात्रयं रोहिणी च उग्रा
णि पूर्वार्त्तयं नरणी मघा च मैत्रोणि मृग चित्रा नुरा धरिवत्य यमलघि च मृगशिरा वाराहरपुराणे चतु
र्थाश्रुप्तगेचंद्रे द्वादशे च विवर्जयेत् प्रेतकृत्यं व्यतीयातैवे धृते परियेतया करणे विष्टिसंज्ञे च शनेश्चरदिनेपि

रामः

॥ ५० ॥

व त्रयोदशपुत्रो विशेषेण जन्मतारात्रये तथा जन्मतारायमाद्यं दशमैको नविंशानि नक्षत्राणि कश्यपः नरणा
र्तथाशेषामूलेषि चरणानि व प्रेतकृत्ये तदुष्टाद्यं च पंचकं फाल्गुनी द्वितयं रोहिण्यनुराधा पुनर्वसु देवा
रवा देविशारवा च नानि द्विचर नानि द्विचरण विवारतानि किंचिदुष्टा निवर्जयेत् मृतिसं नवशतिसं नवशति पदाषो
उशश्राद्धानि एकादशाह दिषु स्वकालेषु क्रियंते तदानंदादिकं नवर्जनी यमित्याह गोजिलः नंदायाशुक्रचरि
चतुर्दशपुत्रजन्मसु एकादशाह प्रचरति नैको द्विष्टनिषिध्यत इति प्रेतक्रियायामुपस्थितायां देवायुगादि
प्रचरतीनामुपनिपाते दिनशोधं तविनैव तविनैव तक्रियाकार्या तथा च स्मृत्यंतरे युगमन्वाहिसंक्रांतिर्दशैवे
तक्रियायदि देवादापतिता तत्र नक्षत्रादिशोधन इति प्रेतक्रियायां निषिद्धकालः अथपलाशप्रतिकृतिः तत्रक
त्यंतरो अस्थानिवेन्नलभ्यं तेषोषितस्याग्निहोत्रिणा पलाशपत्रवृंतानं षष्ट्या धिजिनेन तं ऊर्णास्त्रेण बध्ने वय
वपिष्टैः प्रलेपयेत् निर्दिष्टपदे वदत्रोयं नास्ते न्याहा म्बलायनः अक्का ज्येन दहे कृत्वा मृदि गंधं संवयार्थं त इति मृ
दि गंधमिति यवपिष्टलेपोत्तरं मृदाप्यालिप्य दग्धा स्ताने तोदग्धां मृदं संचितुपादिर्यः अत्रैष्ठं पलाशवृंतविना

गः अशतदंशिरस्त्तानेयावायां वैदशयोत्तरसिन्धुशतं दद्याद्विशतिं जगरे न्यसेत् बाहुभ्यां तु शतं दद्याद् दद्याद्
 दं गुलिनिर्देशात् तृतीया समस्यर्थे द्वादशार्धदृषणयोरष्टार्धश्च एव तु उरुभ्यां तु शतं दद्याद्विशतं जानुजं धयोः पा
 दौ गुलीषु दशधा एतत्प्रेतेषु लक्षणमिति तथा नालिकेरंशिरः स्ताने तु वंदद्याच्च तालुके पंचरत्नं मुखे दद्यात्
 जिह्वायां कदलीफलं च त्रेषु तालकं दद्याद्दालकं घ्राण एव च वसायां मृत्तिका दद्याद् जो मूत्रेण तु मूत्रेण तु मूत्रके
 गंधकं धातुं हरितालं मनः शिला परदरे तसः स्ताने पुरीष पित्र जंतथा मनः शिला तथा गात्रे तिलकं च सं
 धिषु यवपिष्टं तथा मांसं मधुशोणितं मेव च केशेषु जटा मूढं त्वचायां च मृगत्वचं कर्णयोस्तु लपत्रं च स्तन
 योश्चैवं गुंजिका नासायां शत पत्रं च कमलं नाभि मंडले दं ताकं दृषणां दं देलिगे स्याद्गर्जरं शुभे घृतं नभ्या प्र
 देयं स्यात्कौबाने च त्रपुष्पं तं मौक्तिकं स्तनयोर्मूर्द्धिकुं कुमेन विलेपनं कर्पूरागुरु धूपैश्च शुभैर्माल्यैः सुगंधिभि
 ः परिधानं पदसूत्रं हृदये रुक्मकं तथा कंदिरुद्धी उमौद्धौ च चक्षुभ्यां वकपदं कौ सिंदूरं नेत्रकोणेषु तांबूला
 धुपहारकैः सर्वैषधियुतं प्रेतं कृत्वा पूजा यथोदितं सायिकै च पि विधिना यज्ञपात्रं न्यसेत् क्रमात् शिरो मे श्रायु

रामः

॥ ५५ ॥

नंतु मां इमं मे वरुणेति च प्रेतस्य पवनं कृत्वा शालिग्रामशिला जलैः विष्णुमुद्रि श्पदा तव्या मुशाला गौययस्विनी
 तिला लोहं हिरण्यं च कार्या संलवणं तथा सप्तधा न्यक्षितिगौश्च एकैकं पावनं स्मृतं तिलपात्रं ततो दत्वा पदहा
 नं तथैव च ततो वैतरणा देया सर्वा जराणां क्षिता कर्तव्यं वै स्रवं श्राद्धं प्रेतमुत्तर्य मात्मनि प्रेतमोक्षं तताः कु
 र्याद्विष्णुं प्रकल्प्य च उं विष्णुरिति संस्मृत्य प्रेतं तं मृत्युमेव च अग्निहोत्रं ततः कुर्यात्स्तनकं च दिनत्रयं इ
 तं प्रति कृतिकरणं नंतरं पात्रं प्रतिपत्तिविषये कात्यायनः केशश्मश्रुलोमनस्वनिर्कृतनानि कृत्वा विपुलां चैव
 नृकेशादीनि स्वायसर्पिषांतरत्काचितावेनमादधाति कृष्णाजिनमास्तार्य प्राकृशिरसं सप्तमुप्राणयतनेषु सप्त
 हिरण्यं शकलान्वास्यति मुखे प्रयमेदक्षिणहस्ते जुह्वं सादयति घृतपूर्णं टमं चोप न्त ६ सव्य उरसि भ्रुवां मु
 खे निहोत्रं हवणा नासिकयोः सुवौ कर्णयोः प्राशित्रहरणौ शिरसि च मसं प्रणीता प्रणीता प्रणयनं कपालादि
 चैके पार्श्वयोः शूर्पे उदरे यात्री ६ समवत धानी घृषदा ज्यवती ५ शिश्रेष्ठा म्यामरणा दृषण योरंतरोरुपज्ञप
 त्राणान्याश्च वहरणं मृन्मया श्मशाना मयस्मया निब्रासण दद्यादिति केशश्रुनावलो मंहरनादिकं

शु.म.
२३॥

वस्य प्रतिकृतौ तु लोपः सप्तप्राणायतनानि मुखनासादिकर्णं घ्राणि श्रौतपात्रप्रतिपत्तिस्तु एवमेवाहिताग्नेस्तु
पात्रन्यासादिकं न वेदितिका तिका तीयोक्तेः स्मार्तपात्रप्रतिपत्त्यनंतरं कर्तव्या स्मार्तानां प्रतिपत्तिस्त्वेवं दक्षि
णशिरसंचरावेचितौ ति धायमुत्सेहिरण्यशिरसिरचमसंपार्श्वयोः शूर्पेर्नानां प्रच्युतयोरणी उदगयोः प्रोक्ष
णी पात्रादीनामंतरेणो रूपक्षेपः चत्रौ वेला कयोश्चेन्मन्यादानामं नसि ततः शिरः प्रदेशे शिंदत्वास्तु वेणास्मा
त्वमित्याहुतिं कृत्वा दक्षिणनामिकायां सुवं प्रक्षिपेत् स्फुचदक्षिणे हस्ते शेषमाहिताग्निवदिति मृताहज्जा
नेरापिकार्यं चत्रयस्य निधनं वान्यात्र चैत्रजायते उर्ध्वपंचदशावृतः प्रतिकृतिं संस्कृत्य स्याचरेदं त्यक्तं
स एव दहदिवसः स्यादादिके कर्मणाति मृताहज्जानेतु पौर्वाणसि चनयिमत उक्ता तेराशौ चादिद्विज
तिषु दहादग्निमतो विद्याद्विदेशस्ते मृते सति ब्रह्मस्यति चनजात मृताहश्चेत्प्रमाते घोषिते सति मासश्च
त्यतिविज्ञातस्तद्देशे स्यान्मृतानि पत्कर्तव्यं तदिति शेषः अत्रैव विद्येच्छाद्विघ्ने समुत्पन्ने अदिजाते मृते द
नि एकादश्यांतु कर्तव्यं कृत्वा पक्षे विशेषत इति मरी चिवचनाद्देशे एकादश्यांतु कर्तव्यं कृत्वा पक्षे विशेषे

रामः
॥ ५२ ॥

षतइति मरा चिवचनाद्देशे एकादश्यावेति विकल्पः पक्षाज्ञाने कृत्वा एकादश्याज्ञाने तु तद्वै कादश्यावेति
विशेषः मृताहज्जानेतु न विष्यत्पराणे दिनमेव विज्ञानातिमासं नैव तु योनरः मार्गश्रावैथवाभादेमाघवाथस
माचरेत् उक्त्याज्ञानेपि ब्रह्मस्यति दिनमासौ न विज्ञातौ मरणस्य यदापुनः प्रस्थानमासौ तु ज्ञायाद्यौ पूर्वोक्तपा
दिशति तदज्ञानेपि न विष्यत्तरे मृतवार्ताश्रुतेर्ग्रातौ पूर्वोक्तक्रमेण त्विति पूर्वोक्तसर्वज्ञाने प्रनासरेवे मृता
हं योनजानातिमासं वापि कथंचन तेन कार्यममावास्यां श्राद्धं माघे यमार्गक इति अथ धनिष्ठादिपंचकम
तौ शान्तिः आदौ कृत्वा धनिष्ठादमेतन्नक्षत्रपंचकं रेवसंतं सदा दूष्यमशुभं सर्वदा हस्तं न वेत् दाहस्त
न्न कर्तव्यो विप्रादिसर्वजातिषु दहते न जलंतत्र अशुभं जायते न श्रं ज्योतिर्निबंधादौ कुर्यान्न दहस्तश्चरुत्
एतं ग्रहमेतकाशायानमृतस्तश्चरुत् एतं यमंतकाशायानं मृतस्तदहनं गृहगोपनं च शय्यावितानमिहवास
वपंचकेपितद्दहंति परतो वसुदेवताहोदिति अत काशायानं दक्षिणदिगामनं वसुदेवतं धनिष्ठा अ
रुक्षमधेतुदाहश्च विधि पूर्वकः शवस्य वसमायेतद्विप्यंते पुत्रलासतः दर्जयाश्च चत्वारः कृदमंत्रानिमंनि

ताः ततोदाहः प्रकर्तव्यस्तैश्च पुत्रलकैः सह ॥ दर्शनाप्रतिमाः कार्याः पंचोर्णास्त्रवेष्टिताः ॥ यवपिष्टेनानुलिप्तास्ताः
 निःसहशब्दहेतुः प्रेतसरवः प्रेतपः प्रेतभूमिपः प्रेतहर्तापंचमस्तुनामान्येतान्यनुक्तमात्रतत्रादौरुद्धम
 त्रैः पुत्रलानामभिसेत्राणं ततोऽतस्त्वसुरैरेपंचरत्नप्रक्षेपः ततः पुत्रलसुरैरेवपोजातवेदश्रुतिमंत्रेणाज्याहु
 तित्रयं ततः पुत्रलैः सह दाहश्रुतिः ॥ नक्षत्रमंत्रास्तुज्जया अथवसवोरंतदवाः तत्वायामिब्राह्मणा उत्तनोहिर्बु
 ध्मः शक्रकृपः ॥ ४ ॥ पूषाणां त्वेतु ॥ ५ ॥ सूतकांते तदा पुत्रः कुर्याच्छांतिकमुत्रमं ॥ पंचकेषु मृतो यो सौजन्येन ग
 तितरः सिलान्गश्च हिरण्यं च तस्योद्दिश्य मृतं दहेत् ॥ नोजनोपातहोष्ठं हं ममुदे च वाससी दक्षिणा दीय
 ते विप्रैः सर्वपातकमोचनी बालवृद्धस्य पुत्रश्च पंचकेषु मृतस्य हि ॥ विधानं योनिकुर्वीत घ्नस्तस्य प्रजायत
 इति ॥ अथ रजस्वलापतिमरणेऽप्यहं स हं गमनं यं शुद्धिं न प्रतीक्षेत तदा विविशेषोऽप्येष्टिपद्धतौ ॥ य
 दास्त्रियामुदकायां पतिः प्राणायमस्य जेतुः कोणमेकं तं तु जानामवहन्माद्विशुयो मुसलाघातैस्तदस्य कूत्नव
 तेयो निमंडलात् विरजस्को मयमाना रेवेचि प्रैते तदस्य कूत्नं दृष्ट्वा शौचं प्रकुर्वीत पंचमृत्तिकया घृथक

रामः

॥ ए० ५३ ॥

त्रिंशद्विंशतिदशतिदशचगवादद्यात्सहः क्रमात् ॥ विप्राणां वचनास्त्रिंशत्समारोहे हुताशनं ॥ नारीणां स
 रजस्काणामियं शुद्धिरुदाहतेति एतन्मूलं मृगं गारुडे गर्भेनैवेक्रियानास्ति दुग्धदेयं त्रिशौ मृते परं
 स्वपायं संक्षारं दद्यात् विपत्तिः ॥ एकादशद्वादशाहवृषोऽसर्गविधिं विना महादानविधानं च कुमारैका
 त्यमाचरेत् ॥ नृमिनिक्षेपणं बालेऽथ वर्षद्वयमाश्रितं ततः परंचगश्चेष्टदाहं कुर्यात् घृथाविधिः त्रिशुरा
 दंतजननात् बलः स्यादावहाशिवः कथ्यते सर्वशास्त्रेषु कुमारो मौजिबंधनात् चूडकर्मणि संजाते विपत्ति
 यदा न वेत् सूतकां ॥ ते प्रकर्तव्यं वृषसोऽर्जनं बुधैः ॥ तत्र दहः प्रकर्तव्य उदकं तत्र निश्चयः ॥ अमौजीबंधना
 द्विषः पंचमाहिषु चेन्मृतः केचिदुत्सर्गमिच्छंतिकेचिन्मिडक्रियां ध्रुवं पंचवर्षाधिके बाले विपत्तिरिदं जा
 यते ॥ वृषोऽसर्गदिकं कर्म कर्तव्यमुदकं ततः अह्न्यहनि संप्राप्ते कुर्याद्वाहानिषोडशं पायसेन गुडेनै
 व पिंडं दद्याद्यथाक्रमं ॥ अतावगेव दैयंतु ततः पितृगणस्य च स्वाहाकारैरेव कुर्यादेकोद्दिष्टानिषोडशं
 क्रजुदनेऽस्ति लैः शुक्लैः प्राचीवीतीनिश्चितं ॥ अपसयंच कर्तव्यं कृतं याति परां गतिं ॥ सुखं दुःखं संसृजेति

श्रु. म.
२५

देहासर्वगतस्ति ह परिस्पृश्यतदात्मानं जीर्णं त्वचमिवोणः अंगुष्ठमात्रः पुरुषो वायुर्नृताक्षुधादितः तस्मा
देयानिदानानि नृते तस्मिन्नुनिश्चितं एतानि तु गारुडानि वचंसि शिष्टैर्नाद्रियन्ते अथ सहगमनविधिः यद्वि
प्रविष्टेन कं कक्षः पार्श्वैः सुदारुणैः संप्राप्ते यातना स्नानं गृहीतो यमकिं करैः तिष्ठते विवशादनीवेष्टमानः
स्वकर्मभिः व्यालग्राही यथा व्यालं वलाडुश्चरते विजातः तद्वदुधत्समाना राते नैव सह मौं देत हारी च
सद्यो वामित्रघ्नो बानवेत्यतिः पुनासविधवानारी तमादाय स्त्रियेतयेति स एव तिस्रः कोट्योर्द्वौ च यावत्सं
गरुहाणि वै तावत्सहस्राणि स्वर्गलोके महायते मातृकं पैतृकं चापियत्रैवैव प्रदीयते कुलत्रये पुनाज्ये
षान्नर्तरिया नुगच्छति अधिकारस्तु सा धीना मदुष्टानां च नारती अद्य प्रवृत्तिया सा धापत्युः प्रियपरायणा
ऊर्ध्वगच्छति सा तत्र नर्तनुमराणां गतेति तथा अबमन्त्यया पूर्वपतिदुष्टेन चेतसा वर्तते याश्चैतत्तं न
र्तणाम् कूलतः नर्तनुमराणां कालेयाः कुर्वन्ति यथा विधिकामाक्रोधाभ्यान्मोहसर्वाः पूतान् वर्तन्ति इति इदं
तु वचो नारतदित्रिपुस्तकेषु न दृश्यते कासां चिदधिकारोऽपि ह ह्यारदाये वा कुप्रियां प्रत्योर्वः बालपत्या

रामः
एव ५४॥

अथ गन्धिपोह्य दृष्टरजसस्तथा रोहंति चितां प्रमिसस्यमेव द्रवामित इति ब्राह्मणाः सहगमनेऽनधिकार
मृतानुगमनं नास्ति ब्राह्मणब्रह्मशासनादिति निषेधादिति कल्पतरौ पृथक् कृत्वा तिस्रः समाह्वयनविप्रगंड
मर्हतातिर्वचान्तरान्निषेधो निश्चितिपर इति विज्ञानेभ्यो दयो युक्तमुत्तरं पतिः सार्वजन आचारोप्यमुमु
मेव पद्ममुगच्छति कथं तर्हि देशांतरदहे चितिने द्वास्त्वनिःपलाशादिप्रवृत्तिरुत्पादासहगमनं शृणुचि
तिशब्दस्य पूपादिशब्दवत्तद्वत्कृत्वा चित्वात् अन्यदेशे निःपलाशादिप्रकाशवद्वा हे पिसंस्काराभावेन चि
तिनेदाभावदेशांतरे मंत्रादिना द्वाहेतुविषयायाश्चत्वादौ हणं न नवमेव सत्रियहीनांतु निषेधाभावेन चिति
अथ सहगमनप्रयोगः मासादिसंकीर्त्यस्मिन् नो नर्तश्चानेकजन्योपार्त्तसर्वपापक्षयपूर्वकस्वरोममितन्वि
सहस्रावधि नर्तसाहित्येन स्वर्गवासमात्पितृनर्तकुलोद्वाकामानर्तनुगमनं करिष्येति संकल्प्य देवैः सं
पाहिमद्यं पतिवैसर्वदैवतं त्वया सहगमिष्यामि नर्तविं चान्यजन्मनी सुक्तास्तात्वाकुसुमकुंकुमादिना स्वशरीरम
लेक्यैः पुत्रादिन्यो बंधुभ्यश्चाशिषोदत्वा चितिस्थो न गवान्निविस्मरूपी सनातनः पति लोकसमावासे गच्छता

धर्ममोस्तुतशतिविस्तुपिणेनयेधर्मदेत्वा एधवाधेमियादतः सूर्यसाक्षीत्वदयतः प्रसादंकुरु मेदेवगृहाणधर्मं
नमोस्तुतशतिसूर्यायचदत्वात्वं ब्रह्मात्वंच वैरुजस्वरविस्त्वं प्रजापतिः त्वमिन्द्रोवसश्चाष्टोपरमात्मात्वमेवहि॥
त्वमेवहि ज्वमेवशरणंविस्तोशरणंत्वंपतिर्मम स्वर्गेवानरकेवापि यत्रयत्रगमिष्यसितत्रतत्रह्यहंपृथगमित
वाशुवै ब्रह्महत्यादिनिपापैस्त्वंमोक्षमियमाजयात् अहंब्रह्माह्यहंविस्तुरहेसूर्यश्चदिकपतिः ॥
दित्यचंशवनलोनिनेयधौ नृमिरायोश्चहर्निशाच एतेचसर्वेममसाहसेनठुष्यंतु तेदेववरायश्चसर्वे॥ इतिपठि
त्वाहरिप्रकुंकुमांजनकंचुकादियुतानिपंचशूर्पाणिमुवा मिनीमोदघात लक्ष्मीनारायणोदेवाजलसत्वगु
णाश्रयः गाढसत्वंचमेदेयादायनैःपरिताषितः सोपस्कराणिशूर्पाणिवायनैःसंयुतानिचलक्ष्मीनारायण
प्राप्त्यैसत्वकामादहाम्पहमिति ततोदाह्वयान्ने समीपेगत्वापंचरत्नानिनीलांजनंचसत्त्वपद्मवैवधासुक्ताफ
लंस्वमुखेद्विस्वाहासंश्लेषनिविणसर्वगोत्रकृतशनासत्वमार्गप्रदनेनयमां पत्सुरंतिकमित्यग्रिसंप्राप्यत
त्रैवाग्रेनदशाकृतीजुहुयात् अग्नयेतेजोधिपतयेस्वाहा॥ १॥ कालापधर्माधिपतयेस्वाहा॥ २॥ पृथिव्यैलोका

रामः

॥५५॥

धिशत्रैस्वाहा॥ ३॥ अग्नौरसाधिष्ठात्रीभ्यः धवायवेवलाधिपतये॥ ५॥ आकाशायसर्वाधिपतये॥ ६॥ कालाध
र्माधिष्ठाने॥ ७॥ अग्न्यः सर्वसाक्षिणभ्यः ६ ब्रह्मणेवेदाधिपतये ७ रुद्रायश्मशानाधिपतये॥ १०॥ इति
तःशिलांसंपूज्यतामारुह्यफलपुष्पांजलिं गृह्णीत्वा त्रिराग्निप्रदक्षिणां स्पृश्येत् त्वमग्ने सर्वभूतानांमंतश्च
मिसाक्षिवतु त्वमेवदेवजानीयेनविदुर्यानिमानवा ॥ अङ्गच्छामि नर्तारवै धव्यनयपाडिता सत्वमार्गप्रदानेन
नयमां नर्तुरंतिकं इदंशरीरं सकलमदीयंदग्धाहृशा नोकुरुदिव्यमाशुतथचनर्तुः कुरुदिव्यदेहं नर्तुः समी
पंभगवन्ब्रजामि किमयानकृतंसाधुनवेद्यदिचतेनघ इदंशरीरमाक्षिपप्रविशामि कृताशनमितितत्सुखा
दं प्रविश्यश्रौतस्मात्तलौकिकं वणिमादायस्वयमेवकुटीप्रज्वालत तस्याः प्राणोक्कमणोत्तरंपुत्रादिरकिरीड
योरपिदाहंकुर्यादितिसहगमनविधिः प्रयोगश्च अथाग्रेचसंनिपातादौनिर्यायः तत्रकेचित्ज्ञातयोजन्मम
सोर्जन्ममृतिज्ञानस्यवागौचप्रयोजवतानस्वरूपतस्तयोः निर्देशंज्ञातिमरणंश्रुत्वापुनस्यजन्मचेतिजिगदश
नताविगतंतु विदेशांश्चशृणुयद्योह्यनिर्देशं यच्छेषंदशरात्रस्य तावतैवशुचिर्मवेदितिमानवानुपपत्तेश्च त्व

रूपतो मरणमात्रस्यैव शौचप्रयोजकत्वोक्तत एवाशौचप्रवृत्तेर्विनायेत इत्यनंदशास्त्रे शेषेणैव शुद्धिः स्यादित्यन
 र्थकमेतच्च स्यात् मरणज्ञातमरणस्यवानिमित्तत्वे तु ज्ञानप्रवृत्त्येवाशौचप्राप्तौ तदपवादपसार्थक
 मेतच्च इति निर्धारितत्वाच्च मिताक्षरादौ अहंतुवोच्चाशौचं हि सपिंडजन्मादिकरणकोमुद्वा बांधवा इत्यादि
 वचः प्रतिपादितोऽशुद्धारव्यः सपिंडगतः शक्तिरूपः पदार्थः स च जननाद्यानेतरं मेव सपिंडे पूज्य धेतुं ज्ञान
 मपेक्षते दशाहंशावमाशौचं सपिंडेषु विधीयते जनने येव स्यादिति शुद्धिमिच्छतां इत्यनेन हि श्रावसंबं
 धित्वेन मृतेर्जन्मनश्च निमित्तत्वे मुक्तं तदनंतरमेवाशौचोत्पत्तिरविहता सामग्र्यंतरानपेक्षणात्मनिबंधका
 नावाच्च पातु ज्ञानस्य निमित्तत्वात्किं सा प्रवृत्तकविधिनिषेधवोच्चाशौचनिमित्तककटशय्यापचयज्ञादिप्रवृत्ति
 परामरणांशुत्वापुत्रस्य जन्मवेत्यादिस्नानादिपुरुषव्यापारसमानकर्तृकतायां क्ताश्रुतेः अतो मरणादिज्ञानं विना
 प्रावृत्त्यो गाल्कटशय्यासंध्याचंदनादिप्रवृत्तिनिवृत्त्योर्निमित्ततया प्राप्तमेव ज्ञानमनूयते नत्वा शौचनिमित्त
 तया प्रवृत्तिर्निवृत्तिनिमित्ततया वा पूर्वज्ञाप्यते अतोस्तु विधितिषेधप्रवृत्तिर्ज्ञानात् आशौचं तु जन्ममर

रामः
॥२५६॥

रणपोरेव निः परिपंथिप्रवृत्ते ज्ञानस्य तत्प्रवृत्तिसामग्रात्वेमानाभावात् अतो ज्ञातेऽपि पूर्वजतिजनमरणादौ
 आशौचस्य प्रवृत्तत्वात् एतत् ज्ञानात्प्राक् ज्ञातमप्येतत्तरजाविजननमरणवानस्वतंत्रस्वाशौचावधप्रयो
 जकं किंतु पूर्वप्रवृत्तजननमरणप्रयुक्तावधिकमेवाशौचमात्रे प्रयुक्त इति अंतरा जन्ममरणे शेषाहे निवि
 शुध्यतीति याज्ञवल्क्योक्तेः अल्पकालपूर्वाशौचे ऊकालोत्तराशौचपाते तु तत्र शेषेणैव शुद्धिः अथ वृद्धि
 मदाशौचं पश्चिमेन समीपयेदिति यमोक्तेः अथ वृद्धिमर्द्दार्घकालीनं स्वस्याशौचस्य मध्ये तु दार्घ्याशौचं न
 वेद्यादानपूर्वेण शुद्धिः स्यात्स्वकलेनैव शुद्ध्यति मुशने वचनाच्चांतरा वद्विरात्रादिमृताशौचमध्ये दत्राश्रा
 दिजननाशौचसंनिपाते पूर्वशेषेण शुद्धिः किंतु संपूर्णमेव जनाशौचं काया एवं वज्रलीनेनापि जन्माशौचे
 शशेषेण ल्यकालीनमपि मृताशौचं नापगच्छति सूतकैर्मृतकंचेत् स्यात् मृतकैः पयस्तकं तत्राधिकृत्य
 मृतकं शौचं कुर्यान्न सूतकमित्यंगिरसुक्तेः श्रावेन शुद्ध्यते सूतिः श्रावशावंधनीतिषड्भिः श्रमताच्चा
 नातर्यग्रे प्रमीतयामशुद्धम्रियते पिता पितृशेषेण शुद्धिः स्यान्मातुः कुर्यात्तु पक्षिणा मिति मातरि

शु.म.

२४.

पूर्वमृतायां दशाहमधेपिताम्रियतेतदानपूर्वाशौचशेषेणशुद्धिः किंतु पित्राशौचदिनैरेव पित्र्याशौचेमातृ
मृतौपित्रानौवंसमाप्यपक्षिणामधिकं कुर्यादित्यर्थः अत्र सर्वत्रापि पूर्ववत्तरीशौचशुद्ध्यापादकोननुज्ञा
तस्माद्ज्ञानं वा पूर्वाशौचशेषेणशुद्धिसुस्मृतिकामितदमिन्नमपिंडानीं स्मृतिकाममिदं हित्वा पूर्वशेषेणशुद्धी
ति स्मृतेः अथ देशांतराशौचं याजवल्क्यः प्रोषिते कालशेषस्यादिति आशौचमध्ये प्रोषितमरणेशौ
चकालशेषेणशुद्धिरित्यर्थः आशौचादूर्ध्वतमाद्यवायेविष्णुः अर्वाकृत्रिपक्षात्रिनिशंषरामासाच्चदिर्व
निशं अहस्तुमवसादवादेशांतरमृतेषपीति मासवेपेत्रिरात्रे स्यात्स एमासात्यक्षिणी नवेत अहस्तुनवमा
दवागर्ध्वस्नानेनशुद्धीति वासिष्ठे त्वेकदेशपरमिति विज्ञानेश्वरः प्रसवे देशांतरे मुक्तुः निर्देशातिमरणं
शुत्वा पुत्रस्य जन्म च सवासाजलमालुत्य शुद्धो नवतिमानवति निर्देशमतिक्रां दशाहदिकालं पितुः
स्नानमात्रविधानात्सपिंडानां सुतरां जन्माशौचं नास्तीति ग्रन्थकृतः अतएव देवजाताशुद्धिः प्रसवाशौचे
व्यतिष्ठति शुद्धिर्नैवेति मातापितृविषये पैठीनसिः पितरौ चेन्मृतौ स्यातां दूरस्थोपि हि पुत्रकः शुत्वा तद्दिनमा

रामः

॥ ५७ ॥

रश्च दशाहसूतकी नवेत दशमिति स्वाशौचापलक्षणं स्मृत्यंतरे महागुरुनिपोततु आर्षवस्त्रोपवासिना अ
ताते द्वेपिकपिकर्तव्यं प्रेतकर्म यथाविधीतं पत्योः सवर्णोत्तरमवर्णसपत्योश्च परस्परं देशांतरं कालंतरे च द
शाहदिसृजात्याशौचमेवेति स्मृत्यर्थसारे सपत्नमाह विषये ह्यः पितृपत्न्यां संपितायामातृवर्जं द्विजोत्त
माः संबसरे व्यतीते तु त्रिरात्रमशुचिर्न वैदिति देशांतरगता हि मृता वाशौचानाविपि स्नानमात्रमस्ते वा देशा
तरे मृते शुत्वा क्त्वा वे वैरवानरसेपत्रौ मृते स्नानेन शुध्यंति गर्जस्तावेतु गोत्रिण इति स्मरणात् देशांतरे च महा
नद्यंतरं यत्र गिरिर्वा व्यवधापकः वाचोयत्र विनिर्द्यते तद्देशांतरमुच्यते देशांतरं वदं त्येके षष्ठियोजनमायते
चत्वारिंशददं स न्ये त्रिंशदनेतथैव चेति स्मृता चनेकधोक्तं अत्र वाग्मिजैः सर्वपक्षेषु समुधीयते एतच्चति
क्रांतशौचमुपनातमरण एवांतदपि वयोवस्त्राशौचवत्सर्ववर्णसाधारणं तयस्त्रिंशद्वा घ्रापादः तुल्यं वयसि स
वेषामतिक्रांते तथैव च उपनाते तु विषमं तस्मिन्नेवापि तिकालं अयमर्थः जन्म प्रमत्सुपनयनात्सर्व
वयसि यदाशौचमदंतजननात्सद्यस्यादिसत्सर्वेषां ब्रह्मणादीनां तुल्यं यच्च दशाहदिके अतिक्रांते तदपि

शु.म.

॥२९॥

तुल्य उपनीतोपरसे दशदादशौ त्यादिरुपंविषमाशौ चंतस्मिन्निबोपनीतमृणाष्टवातिकालजगति कांता शौ
चं नवतिनपुनर्वपोवस्त्राशौ चातिक्रम इति अथ सो दकाशौ च मनुः दशाहं रावमाशौ चं सपिंडेषु विधायते
जननेप्येवमेवस्यात्रिपुराणं शुद्धिमिच्छतां जिन्मन्ये को दकानंतु त्रिरात्राष्टुद्विरिष्यते एको दकाः सो दकानाह
मनुः सपिंडता तु पुरुषे स प्रमे विनिर्जते समानो दकना वस्तु जन्मनास्त्रो स्वेदने अत्रापि विनिर्जत इत्यनु घजनीयां
गोत्रजैश्चेकरा स्यापि मनु नोक्तत्वात्सप्तमो रु धं चतुर्दश पुरुषपर्यंतं सो दकाना तत उर्ध्वगोत्रजा इत्युक्तं तथोपा-
ध्यायादि मृताशौचं अहस्तिपुदृतौ याज्ञवल्क्यः गुर्वते वा स्यन् चानमा तुल्यो न्नियेषु च गुरुपा ध्यायः
अंते वा सा शिष्यः एकाचा येपि नीते समान ग्रामवासिनि आ विये चाश्रया यतः एकाहं सवस्त्रचारिणिसमा
न ग्रामीणे वश्चोत्रो य इति आ चायेपरमे मनुः त्रिरात्रा माहाराशौ च मा चाये संस्थिते सति तस्य पुत्रे च पत्न्या च दि
वारात्रमिति स्थितिः त्रहं माता महाचार्यश्चोत्रियेषु शुचिर्न वेत्त पित्रो रपरमे स्त्राणा मूढानां तु कथं न वेत्त त्रि-
रात्रेणैव शुद्धिः स्यादित्याह भगवान्मनुः श्वशुरयोर्मगिन्यां च मातुलानां च मातुले पित्रोः स्वसरितर्द्धं च पक्षिणी द-

रामः

॥२९॥

पयेति शां तथा मातुलेश्वशुरे मित्रे गुरौ गुर्वगना सु च आशौ चं पक्षिणी रात्रिं नृता माता महा यादि च काराकां
धवेष्टि त्रिं यं कृतः ते पित्रात्मनः पितृषु सु मातृषु सु मातुलस्य च पुत्रा आत्मवां धवाः पितुः पित्रसु मातु-
लस्य च पुत्राः पितृवा धवाः मातुः पितृषु सु मातृषु सु मातुलस्य च पुत्राः पितृवां धवाः मातुः पितृषु सु मातृषु सु मातुलस्य
पुत्रा मातृवां धवा इति त्रिविधाः दृढमनुः नं स्पिते पक्षिणी रात्रा द्वै हि त्रे न गिना सु ते सस्य ते तु त्रिरास्यदिति
द्वैते व्यवस्थित इति विदे शस्तु मगिन्यादिषु च द्रवसिष्टः न गिन्यां संस्कृतायां आतयपि च संस्कृते मन्त्रे जा
मातरि प्रेते द्वौ हि त्रे न गिना सु ते शालके त सु ते चैव सद्यः स्ताशुनेन शुध्यति जामातृ शालकत सु ताता सद्यः शु-
ध्यमिधनं समानदेशे पितेया शिष्यतपस्विश्चोत्रियकुलपति ग्रामेश्वराणां सन्निहितानां दिवा मृतौ न द्वात्रिं दश
नाष्टुद्धिः रात्रौ चैव सूर्यदर्शनात् पाव द्वा ममध्ये शवस्तिष्ठति ताव ज्ञा मशौ च निहते शुद्धि एव नागरे स्वस्ववा-
ध्यामाशौ चं ज्ञेयं अत्रैकविषये उच्चावचा आशौ च कल्प्यन्त्या गुणवत्त्वादिनाव्यवस्थाप्यः ते च दत्तत्वा ध्याया
सासेहमद्य संवनं तथेयादिना कलौ प्रतिषिद्धाः कलि वर्ज्य विचारश्च समग्रैरेष्यते आशौ चैव सलकमा

शु.स.

॥३०॥

धिकरनिवृत्तौ केचन धर्मोऽप्रतिप्रसूयंते तत्र व्याघ्रपादः स्मार्त्तकर्मपरित्यागोराहो न्यत्र सूतकश्चैते कर्मणि तत्का
लं स्नातः शुद्धिमाप्नुयात् श्रौत इत्यग्नित्रयसाध्यावरूपकानां नित्येनैमिन्निकानां त्रिहोत्रदर्शपूर्णमासादि
नापर्युदसः नित्यानि निवर्त्तेरन्वैतावर्जं शालाग्रौ चैक इति पैंतीनमिव चना दृष्ट्याग्निसाध्यानामथावरूपका
नांचैकल्पिकः पर्युदसः जातकणैपि सूतके तु समुत्पन्ने स्मार्त्तकर्मकयं न वेदयज्ञं च क होममसगोत्रेण कार
येत् चरुपार्वणस्था लापाकः श्रवणं वर्माश्वयुज्यादिकर्म होमो नित्यः स्मार्त्तेऽवत्यागमत्रं स्वयं कार्यं त्र्यन्यद
सगोत्रेण कारयेत् श्रौतेऽप्येवमिति मिताक्षरायां सर्वकर्मस्वयं कार्यमिति तु बहवः तत्रापि श्रौतस्मार्त्तहोमशु
क्लान्नफलादिनैव कर्त्तव्यो दुग्धादिना त्वसगोत्रेणैव कारयितव्य इति केचित् अतएव सूतके च प्रवासे वृत्र
शक्तेः श्राद्धभोजनं एवमादिनिमित्तेषु दावयेत्तु हाययेदित्युक्तं यत्तु दानं प्रतिग्रहो होमः स्वाध्यायश्च निवर्त्तत
इति तत्काम्यहोमपरं वैश्वदेव परंतथा श्रावविस्मर्चचनं दीक्षा यस्पत्वग्निपरिग्रहं सतत्कर्मणि कुर्वीत स्नात
ः शुद्धिमाप्नुयात् जाबालि अर्थोता मनसा संधा प्राणायामविजितेति अंजलिप्रक्षेपस्तु सावित्रीमुच्चा

रामः

॥एषु॥

कार्य इति पैंतीनमिति तत्तथा सूतके मृतके मृत्युनयत्रकुलास्मान्दशहानिननुजते इति यमोक्तेरस्यिडेरा
शौच्यन्नं नोक्तं यद्यनायदितदीपमन्नं न हयति तदा तावदाशौचना कुर्यावनेषामिति आपदितु यावद
न्नं सामाश्रयितावहान्यश्चुचिः स्यात्ततः प्रायश्चित्तं चरेदिति आशौच्यन्नं भोजनदोषश्च दात नोक्तं नतरस्याशौ
चज्ञान एव तथा षड्विंशान्मते उनामामपरिज्ञाने सूतकं नैव दोषकृत् एकेनापि परिज्ञाते नोक्तं दोषमुपाव
हेत् तथा विवाहोऽवयज्ञेषु अंतरामृतके परेन्नं प्रदातव्यं दन्मोक्तं न स्पृशेत् इति तथा विवाहादि
ष्वेव पूर्वसंकल्पितेऽपि न दोषः तथा जुजानेषु तु विप्रेषु अंतरामृतसूतकी अन्योद्वादकाकाचंताः शुद्धं तिद्य
सगोत्रेण इति मराचि लवणे मधुमांसे च पुष्पसूत्रेषु च शाककाष्ठसु दधिसर्पिपयस्तु च तिस्रोषधाजिने
चैव क्लेशं यदहं पणेषु चैव सर्वेषु नाशौचं मृतसूतके इति पक्कं न ह्यं अपक्कं तं तु लाहि स्वयं ग्रहः स्वयमेव
स्वाम्यनुज्ञात उपादद्यादित्यर्थः पक्कं पर्युदसोऽत्र सत्रप्रवृत्तदेव तस्मात् तथा चांगिराः अत्र सत्रप्रवृत्ता
नामामन्नमगर्हितं शुक्लापक्कान्नमेतेषां त्रिरात्रं तु पयः पिवेत् अत्र पक्कं शृङ्गोदनपरः तथा व्रतयज्ञविवा

शु.म.

॥ ३१ ॥

हेषु आदेहो मार्चने जपे प्रारब्धे स्तकं न स्नाना रक्षेत्तु स्तकं स्तकमिति स्तकस्याप्युपलक्षणं प्रारंभश्च
प्रारंभो वरणां चो वरणां यजे संकल्प्य तत्र यो नो दासु रं विवाहादौ आदेपा कपरिक्रियेति स्मृत्यंतरेपि
एकविंशत्यह्यं जे विवाहे दशावसराः अहाति त्रीण्युपनये आदेपा कपरिक्रियेति आशौचसंज्ञावनायां एक
विशत्यादि दिनमध्ये प्रधानेनानेक दिनव्यवहितमपि नांदा आहं कार्यमिति प्रयोगरत्ने पितामहचरः एणः प्रचेता
कारवः शिल्पिनो बौद्धादासो स्तथैव च राजानो राजमत्याश्च सद्यः शौचं शिल्पिवैद्यानस्य साध्यकर्मण्येव
न तु पंचयज्ञादाविति मित्ताहरायां तथा स्तकोदौ नित्यस्नानशौचमन्त्रवन्निदानप्राणाकुतिपात्रकरणादयो
जुजिनियमाश्च स्पृशपस्पर्शनस्नानादिकं चेति सर्वकर्तव्यमेवेति स्मृत्यर्थसारे नित्यस्नानमंगतर्पणसहितमे
व कार्यं च स्पृशपस्पर्शने चोत्ते अश्रुपाते सुरे नृगे स्नाने नैमित्रिकायं दैवपित्र्यविवर्जितं उद्धतैरुदकैः स्नायान्नकु
र्यादस्त्रपाउनमिति नैमित्रिकस्नानरावतर्पणं घंगपयुंदासा तपि च मरणोत्तरं प्रथमाष्टे विशेषमाह देवः
स्तानचैव महादानं स्वाध्यायं च त्रितर्पणं प्रथमे हेनकु वीतमहागुरुनिपातने स्नानसमावर्तनं काम्यस्ना

रामः

॥ ३६ ॥

नं वा महादानमाह चर्येण विशये प्रायदर्शनादिति न्यायात् स्वाध्यायः काम्यव्रतस्य ज्ञाध्ययनं अत्रितर्प
णं काम्यो होमः देवतः प्रमातौ पितरौ यस्पदे हस्तस्याशुचिर्न वेत्तु न देवेनापि वापित्र्यया वत्सुणे निवस्य इति
देवस्नानादिपित्र्यगयाय रपक्षनिमित्तमेको हि पार्वणं च पितृतिरिक्तस्य अतएव अस्ति श्रेयं गया आहं आ
हं चापरपक्षिकं प्रथमे हेनकु वीतकते पितुः सपिंउने तथा दर्श आहं आहं चापरपक्षिकं प्रथमे हेनकु वीत
तयदि स्याद्वक्तिमान्मुत इति नक्तिमान्मत्तारय आहं वान् तत्कत्वा तानि कुर्यादिति केतुः तत्र मूलं चित्तं सुत
इत्येव निमित्तसमर्पकं नक्ति मत्वंतु कर्मो गत्वेन प्राप्तत्वा दन्धत इति तु युक्तं तथा सर्वेषामेतकार्याणि महागु
रुनियता मे कुर्यात्स वत्सरादवा कृशाहं मे कंतु वर्जयेत् नृगु माता चैव तथा चात्ताचार्या पुत्रस्तथा सुप
एषां मृतौ चरेच्छादमन्यस्नानपुनः पितुः तथा माता चैव सुतो चात्तापत्नी चैव विद्यते तत्र आहानिकु वीत
न कुर्याज्जन के मृतो माता गौणा जनना जन्मरणोत्तरं प्रमातौ पितराविति देवतायेन दैवपित्र्ययो निषेधात्
एतच्छ्रुत्वा संवत्सरिकपरमितिकेचित् तत्रापि मूलं मयं अत्र पितरि मृते न्यदायं आहं न कुर्यादिति निषि

शु.म.

॥३२॥

अथ ते अन्यमृतौ कुर्यादिति निश्च्यते ॥ अन्यमृतौ कुर्यादिति तु निश्च्यते हं सामान्यवाक्यप्राप्तमेवावद्यत इति दि
कृ ॥ इति श्री सेंगरवंशावतंसमहाराजादिधिराजश्रीनगवंतदेवादिष्टश्रीजगुरुनदनारायणसू
रिसूनुपंडितशिरोरत्नमामासकशंकरनदात्मजनदनीलकंठेन कृते नगवंतनास्करेशुद्धिमयूषसमा
प्तः शुभम् ॥ श्रीरक्त ॥ कल्याणमस्तु ॥ शुभं नवतु ॥ व ॥ श्री ॥ व ॥

रामः

॥३३॥